

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
Тернопільський національний економічний університет
Навчально-науковий інститут інноваційних освітніх технологій
Кафедра обліку та економіко-правового забезпечення АПБ

Никонюк Олександра Вікторівна

**Кон'юнктура ринку сільськогосподарської
продукції: оцінка та напрямок оптимізації /
Conjuncture of the market of agricultural products:
evaluation and the direction of optimization**

Спеціальність – 8.03050401 «Економіка підприємства»
Магістерська програма – Економіка і фінанси підприємств
агропромислового виробництва

Магістерська робота

Виконала студентка групи
ЕФАПзмнв-21
О.В. Никонюк

Науковий керівник:
к.е.н., викладач
Н. О. Штельма

Магістерську роботу допущено
до захисту:

«__» _____ 20__ р.

Завідувач кафедри

_____ Р.Ф. Бруханський

ТЕРНОПІЛЬ – 2017

З М І С Т

Вступ	3
РОЗДІЛ	ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ КОН'ЮКТУРНИХ	
І.	ДОСЛІДЖЕНЬ РИНКУ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОЇ	
	ПРОДУКЦІЇ.....	6
1.1	Поняття ринкової кон'юнктури та її основні показники.....	6
1.2	Особливості розвитку та функціонування ринку сільськогосподарської продукції.....	16
1.3	Методологічні підходи до дослідження кон'юнктури ринку сільськогосподарської продукції.....	26
	Висновки до І розділу.....	34
РОЗДІЛ	СИСТЕМНИЙ АНАЛІЗ КОН'ЮКТУРИ РИНКУ	
ІІ.	СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОЇ ПРОДУКЦІЇ.....	37
2.1	Системний аналіз аграрного ресурсного потенціалу Теребовлянського району Тернопільської області.....	37
2.2	Аналіз розвитку ринку сільськогосподарської продукції в умовах аграрних трансформацій.....	47
2.3	Дослідження стану системи реалізації продукції сільськогосподарськими товаровиробниками.....	55
	Висновки до ІІ розділу.....	63
РОЗДІЛ	НАПРЯМИ ОПТИМІЗАЦІЇ РОЗВИТКУ РИНКУ	
ІІІ.	СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОЇ ПРОДУКЦІЇ.....	66
3.1	Оптимізація інфраструктури ринку сільськогосподарської продукції.....	66
3.2	Напрями удосконалення системи державного регулювання ринку сільськогосподарської продукції.....	76
3.3	Шляхи підвищення конкурентоспроможності вітчизняної сільськогосподарської продукції на світових ринках.....	58
	Висновки до ІІІ розділу.....	93
	ВИСНОВКИ.....	96
	СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ.....	99

ВСТУП

Ефективне функціонування та розвиток галузі сільського господарства в умовах затяжних аграрних трансформацій потребує здійснення ґрунтовних досліджень кон'юнктури ринку сільськогосподарської продукції. Адже саме кон'юнктурні спостереження забезпечують отримання об'єктивної інформації про стан, тенденції розвитку, проблемні аспекти ринку сільськогосподарської продукції, що сприяє отриманню конкурентних переваг та мінімізації ризику внаслідок здійснення господарської діяльності, а також обрати відповідний сегмент ринку, ринкову нішу, обрати вірний напрям диверсифікації, встановити оптимальні ціни на вироблену сільськогосподарську продукцію.

Дослідження кон'юнктури ринку сільськогосподарської продукції охоплює широке коло питань виробничого, економічного, комерційного та технічного характеру, що забезпечує виявлення основних напрямів господарської діяльності та розвитку аграрних підприємств, здійснити оцінку економіко-фінансових показників, сформованих у певний період часу як результат взаємодії сукупності чинників.

Актуальність дипломної роботи обумовлюється наявними зловбоденними проблемами сільськогосподарських товаровиробників щодо реалізації виробленої продукції як завершального етапу руху продукції із сфери виробництва у сферу споживання або у сферу переробки, від результатів якої залежать масштаби розширеного відтворення сільськогосподарського виробництва. Саме тому вважаємо за необхідне дослідити кон'юнктуру ринку сільськогосподарської продукції та обґрунтувати шляхи оптимізації його перспективного розвитку.

Мета і завдання дослідження. Метою дипломного дослідження є вивчення та обґрунтування теоретичних основ кон'юнктури ринку

сільськогосподарської продукції, виокремлення основних кон'юнктурних показників та обґрунтування напрямів оптимізації.

Із наведеної мети дослідження випливають наступні завдання:

- здійснити теоретичне обґрунтування поняття «ринкової кон'юнктури» та дослідити основні її показники;
- дослідити особливості розвитку та функціонування ринку сільськогосподарської продукції;
- проаналізувати тенденції розвитку ринку сільськогосподарської продукції в умовах аграрних трансформацій;
- з'ясувати стан системи реалізації продукції сільськогосподарськими товаровиробниками
- обґрунтувати напрями удосконалення системи державного регулювання ринку сільськогосподарської продукції;
- з'ясувати перспективи підвищення конкурентоспроможності вітчизняної сільськогосподарської продукції на світових ринках.

Предметом дослідження є аналіз кон'юнктури ринку сільськогосподарської продукції та перспективи його оптимізації.

Об'єктом дослідження є ринок сільськогосподарської продукції Тербовлянського району Тернопільської області.

Методи дослідження. Нами використано загальнонаукові методи і прийоми дослідження, зокрема: історичний, діалектичний, абстрактно-логічні методи, а також метод аналізу та синтезу, аналогії і співставлення і інші економіко-статистичні прийоми.

Наукова новизна одержаних результатів. У дипломній роботі досліджено особливості розвитку ринку сільськогосподарської продукції в умовах аграрних трансформацій.

Наукове значення роботи. У науковому аспекті у дипломній роботі розкрито зміст питань щодо здійснення аналізу показників кон'юнктури ринку сільськогосподарської продукції. Основою для написання даної роботи

слугували Закони України, Укази Президента, наукові праці провідних вітчизняних та зарубіжних учених, інша науково-періодична література.

Практичне значення отриманих результатів. Окремі положення дипломної роботи рекомендуються до практичного впровадження у Тернопільській державній сільськогосподарській дослідній станції Інституту кормів та сільського господарства Поділля НААН.

Структура та обсяг дипломної роботи. Дипломна робота включає вступ, три змістових розділи, висновки та список використаних джерел. Загальний обсяг дипломної роботи становить 105 сторінок, до складу якого входить 20 рисунків та 13 таблиць.

РОЗДІЛ I

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ КОН'ЮКТУРНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ РИНКУ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОЇ ПРОДУКЦІЇ

1.1 Поняття ринкової кон'юктури та її основні показники

В умовах тривалої економічної нестабільності, дослідження ринкової кон'юктури є одним із важливих завдань, що постає перед господарюючими суб'єктами та державою загалом, зокрема у контексті формування стратегії та тактики здійснення діяльності. Адже своєчасні дослідження ринкової кон'юктури створюють сприятливі умови для здійснення ефективної діяльності та прийняття своєчасних управлінських рішень.

Сьогодні одним із напрямів ефективного та комплексного дослідження ринку є вивчення та прогнозування його кон'юктури, яка формується на основі сукупності факторів та презентується кон'юктурними показниками. У загальному розумінні кон'юктура являє собою ринкову ситуацію, тобто сукупність обставин, які безпосередньо впливають на результати господарюючих суб'єктів.

Необхідність дослідження ринку, зокрема ситуації на ньому зародилася в розвинених країнах та актуалізувалася в умовах інтенсифікації їх економічного зростання. Загалом розвиток досліджень ринкової кон'юктури здійснювався на емпіричній основі та мав прикладний характер, так як результати досліджень сприяли розвитку підприємницької діяльності.

Дослідженням ринкової кон'юктури займалися видатні економісти та учені: М. Персон, У. Мітчелл, С. Первушин, А. Вагнер, П. Момберт, К. Джинні, Е. Вагеман, Ф. Лассаль та інші. У табл. 1.1 нами приведено коротку характеристику розвитку наукових шкіл із вивчення ринкової кон'юктури, зокрема її представників, основних їх підходів та поглядів, а також результати дослідження [26, с. 30-43 ; 45, с. 22-34].

Таблиця 1.1

Аналіз та коротка характеристика наукових шкіл, що досліджували кон'юнктуру ринку

Школа, її представники	Погляди	Основні результати досліджень
Кон'юнктурна школа Німеччини: Ф. Лассаль, А. Вагнер, П. Момберт	Абстрактний підхід до визначення причин кон'юнктурних коливань та умов їх виникнення. Кон'юнктура – це існування ринку у часі як рух різних галузей та сфер економіки, що характеризуються взаємозв'язком різних її елементів.	<ul style="list-style-type: none"> • виокремлення моноциклічного характеру кон'юнктури (В.Репке); • формування понять загальногосподарської та приватної кон'юнктури (П. Момберт); • визначення фінансового сектора економіки як галузі формування ключових показників кон'юнктури, які найбільш швидко та адекватно фіксують перелом тенденцій економічної динаміки; • вчення про динаміку основного капіталу як кон'юктурноутворюючий показник економіки.
Російська кон'юнктурна школа: В.М. Штейн, С.А. Первушин, М.Д. Кондратьєв	Досліджували проблему порівняльного аналізу кон'юнктури капітального та споживчого секторів економіки. Мали дуже розвинений математичний апарат.	<ul style="list-style-type: none"> • обґрунтовано механізм між циклічної взаємодії на основі теорії випадкових процесів (С. Слуцький); • сформована математична теорія статистичного спостереження за кон'юктурою; • розроблено оригінальний індексний метод дослідження кон'юнктури (С.Л. Комлев, М.Д. Кондратьєв, С.А. Первушин); • обґрунтовано особливості кон'юнктури російського народного господарства під впливом сільськогосподарських цін та обсягів врожаю (В.М. Штейн та інші); • відкрито довгі цикли кон'юнктурних коливань (М.Д. Кондратьєв); • розмежовано поняття економічної статистики, динаміки та кон'юнктури, обґрунтовано значення окремого вивчення кумулятивних, незворотних та потокових, зворотних процесів економічної динаміки.
Американська школа кон'юнктури: У.К. Мітчелл, Р.Б. Прескотт	Розмежували поняття циклу на класичний діловий цикл та цикл економічного росту.	<ul style="list-style-type: none"> • поєднання теорії кон'юнктури із концепцією економічного зростання, як наслідок – поява технологій макроекономічного прогнозування; • створення потужної математично-статистичної бази дослідження; • вирішення конфлікту необхідності включення до дослідження вікової тенденції; • обґрунтування індикаторів нерівномірності тенденції економічного росту (показники циклічної динаміки економіки, агрегатний кон'юнктурний індекс).

Джерело: сформовано автором на основі [26, с. 30-43 ; 45, с. 22-34].

Також дослідження ринкової кон'юнктури представлені у працях В. Гейця, В. Карпова, І. Кучеренко, В. Крючкової, І. Лукінова та інших. Слід зазначити, що в Україні система досліджень ринкової кон'юнктури перебуває на початковій стадії та потребує подальших наукових досліджень.

За таких умов важливо насамперед дослідити погляди учених-економістів – фундаторів дефініції поняття «кон'юнктура ринку», які власне і започаткували дослідження кризових явищ в економічній системі, умов їх виникнення, міри впливу та наявних взаємозв'язків (табл. 1.2). Таким чином, економічна складова поняття «кон'юнктури» презентується низкою характеристик щодо ситуації на ринку у визначений період часу, які обумовлюють можливості піднесення або спаду господарської активності за окремими галузями або в економічній системі загалом.

Термін кон'юнктура походить з латинського «conjungere» і в перекладі означає зв'язувати, з'єднувати [26, с. 10]. У цьому контексті ринкова кон'юнктура відображає співвідношення попиту і пропозиції, обґрунтовує комерційну цінність певних видів товару та послуг на ринку та їх конкурентоспроможність. Відтак поняття «ринкова ситуація» охоплює наступні критерії та показники:

- збалансованість ринку, зокрема співвідношення попиту і пропозиції;
- існуючі (базові) тенденції розвитку ринку або прогнозні (передбачувані), які формуються під впливом чинників та обставин;
- стійкість ринку, а також можливі коливання окремих складових;
- ринкові операції, їх масштаби;
- ступінь ділової активності суб'єктів ринку;
- наявність та рівень різного роду ризику;
- конкуренція на ринку;
- ситуація на ринку, що склалася у конкретний період часу (економічного циклу).

Дефініція поняття «кон'юнктура ринку»

Автор	Сутність поняття «кон'юнктура ринку»
Ф. Лассаль	Зв'язок, який поєднує в одне ціле всі існуючі невідомі обставини
В. Репке	Співвідношення попиту та пропозиції на якому-небудь ринку, співвідношення, яке в значній мірі не піддається обчисленню і впливу та постійно змінюється
Е. Шеффле	Сукупність непередбачених та незалежних зовнішніх впливів, яких зазнає діючий суб'єкт в кожний момент
А. Вагнер	Сукупність технічних, економічних, соціальних і правових умов, які в народному господарстві визначають попит та пропозицію, а в результаті цього і цінність, і при цьому визначають їх незалежно від волі та зусиль суб'єкта і незалежно від індивідуальних витрат, які необхідні для певного блага.
В. Зомбарт	Форма руху економічної дійсності, яка проявляється в зміні стану експансії та занепаду
С. Первушин	Господарська динаміка, процес, зв'язок економічних явищ як процесів, що розвиваються з часом
І Білявський	Сукупність умов, у результаті яких формувалася конкретна ринкова ситуація
С. Нікітін	Тимчасовий процес, який утворює оптимальний взаємозв'язок між економічними, політичними, соціальними, культурними та іншими факторами, що впливають на головні складові ринкового середовища
Н. Тульська, Ю. Косічкова, В. Гончарова	Сукупність чи поєднання впливу політичних, економічних, правових, організаційних та соціальних факторів
В. Карпов, В. Кучеренко, І. Соломенцев	Напрямок та ступінь зміни економічних процесів на основі зіставлення її окремих елементів в динаміці
В. Левицький	Форма прояву факторів, що характеризують стан складових елементів попиту, пропозиції та конкуренції на ринку як в цілому так і в окремих його сегментах та видах
В. Бодров, Н. Балдич	Сукупність конкретних економічних, соціальних та інших умов, які визначають у певний момент співвідношення попиту і пропозиції
А. Савенко, С. Коваль	Сукупність умов, ознак, що характеризують співвідношення попиту і пропозиції

Джерело: сформовано автором на основі [61, с. 132-154]

Наведені нами чинники, що і формують ринкову кон'юнктуру, групуєть наступним чином:

- постійно діючі фактори, які з певною похибкою, але можна передбачити (умови розвитку економіки країни, окремого регіону; формування та вплив монополій; розвиток науково-технічного прогресу; державний вплив та врегулювання, рівень інфляції, тощо);
- вибірково-діючі (тимчасові) фактори, вплив та появу яких важко спрогнозувати, а тому необхідно враховувати вже як постфактум (зміна умов зовнішнього середовища; зміна економічних та політичних умов; сезонність виробництва; імпорт продукції у значних обсягах та/або за помірними цінами; стихійні лиха; конфліктні ситуації; вплив та дії конкурентів і інші).

Загалом слід розрізняти загальногосподарську кон'юнктуру; кон'юнктуру окремих галузей економічної системи та товарних ринків. Це значно полегшує здійснення досліджень, отримання даних, їх повноти та достовірності. З'ясовано, що дослідження ринкової кон'юнктури відбувається на основі вивчення наступних явищ та процесів: здійснення аналізу виробництва; аналіз та оцінка попиту і пропозиції, їх співвідношення; наявність товарних запасів; дослідження умов для здійснення торгівлі; аналіз цін. У процесі вивчення ринкової кон'юнктури особливу увагу необхідно акцентувати на здійсненні припущень та прогнозів щодо його подальшого розвитку. Адаже на основі прогнозів розвитку ринкової кон'юнктури, товаровиробники розробляють власну стратегію і тактику здійснення господарської діяльності та поведінки на ринку. Відповідно якість прогнозування свідчить про глибину та міру застосування комплексного підходу у процесі здійснення аналізу основних чинників, що формують кон'юнктуру.

Найбільш повно охарактеризувати стан ринкової кон'юнктури можливо на основі здійснення оцінки показників. На рис. 1.1 нами представлено чотири основних блоки показників, що містять інформацію про наявну пропозицію, попит, ціни, показники розвитку ринку та основні

тенденції, стійкість ринку, його циклічність, які структурно побудовані та взаємодіють на принципах ієрархії.

Таким чином, найважливішими показниками ринкової кон'юнктури є пропозиція, ціна та попит, які демонструють стан основних складових організаційно-економічного ринкового механізму, що відповідно, забезпечує визначення поточного стану та перспектив розвитку кон'юнктури ринку.

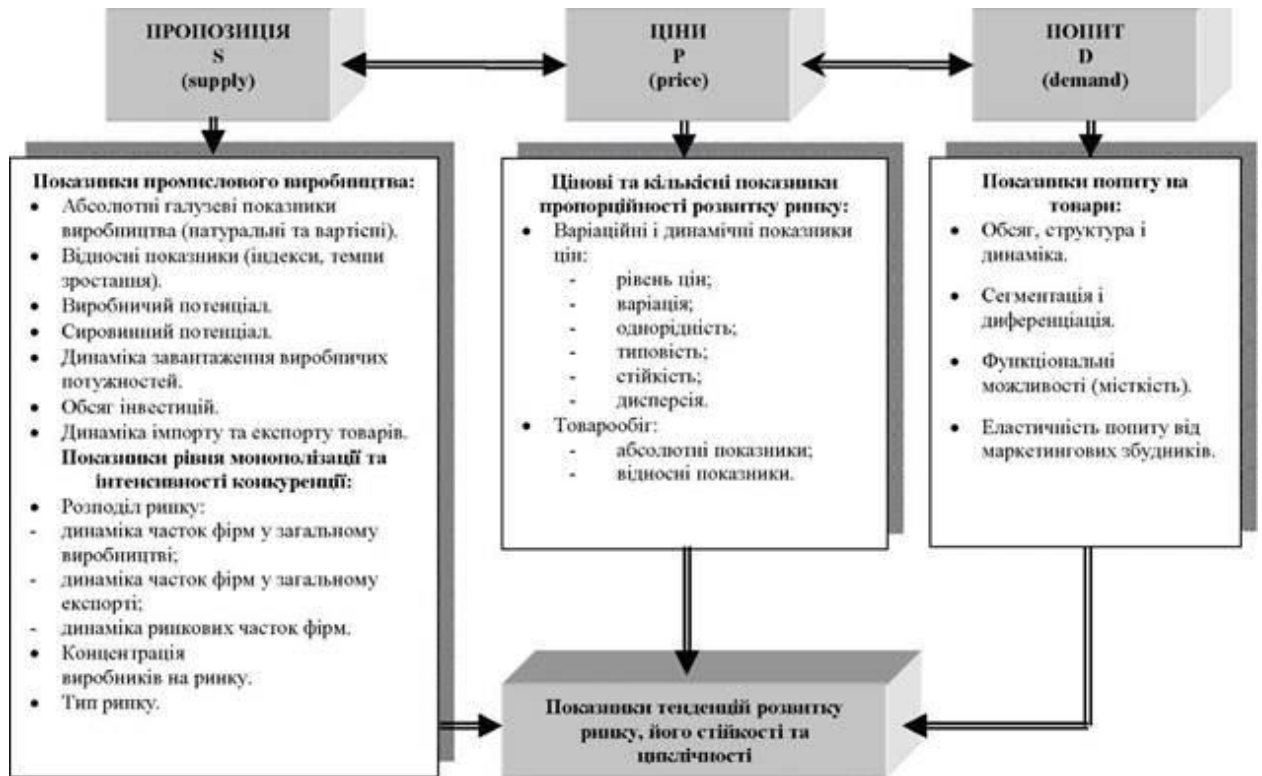

Рис. 1.1 Сукупність та зміст основних показників ринкової кон'юнктури

Джерело: [10, с. 36]

У процесі дослідження ринкової кон'юнктури першочергове значення займає такий показник як пропозиція, яка презентує наявний обсяг товарів, що можуть бути за бажанням товаровиробника вироблені та запропоновані на продаж у визначений період часу та за конкретною ціною. Загальновідомо, що товарна пропозиція формується з трьох компонентів:

- обсяг товарів чи продукції вітчизняного виробництва;
- обсяг імпортованих товарів та послуг на вітчизняному ринку;

- обсяги товарних запасів та різного роду резерви.

Цілком закономірним є наявність взаємозв'язку між попитом та пропозицією, оскільки попит породжує пропозицію, а пропозиція неоднозначно впливає на попит. Однак в окремих ситуаціях пропозиція сприяє активізації попиту, зокрема поява нового, якісного товару формує попит на нього.

Одним із важливих показників, що характеризує пропозицію на ринку є можливості виробництва, тобто наявний виробничий та сировинний потенціал. У свою чергу поняття «виробничий потенціал» охоплює граничний та реальний потенціал, де граничний потенціал характеризує виробництво товарів за умови повного використання наявних потужностей, а реальний – реальну пропозицію товарів у відповідності та на основі вимог ринку.

Зважаючи на те, що кон'юнктура ринку формується під впливом конкуренції, то до блоку пропозиція доцільно включити показники щодо рівня монополізації та інтенсивності конкуренції, які демонструватимуть показники щодо кількості підприємств-конкурентів, їх розмірів та займаної ними частки на ринку.

Наступним показником кон'юнктури ринку є попит, тобто платоспроможна потреба. Відтак попит формується під впливом загальноекономічних явищ та процесів, зокрема стану національної економіки, мінімального рівня заробітної плати, рівня мінімального прожиткового мінімуму, купівельної спроможності населення, здатності населення до заощаджень, доступність кредитування, тощо. Загалом стан попиту на ринку доцільно оцінювати на основі аналізу даних щодо його обсягу, структури, динаміки, еластичності, наявної сегментації, і т.д. Адже застосування диференційованого підходу до здійснення оцінки попиту на ринку забезпечує достовірність як отриманих результатів так і здійснення прогнозування.

Ціна являє собою грошову оцінку товарів, відображену у його споживчих (корисних) властивостях. Також ціна демонструє понесені витрати на виробництво товару і інші параметри цінового та нецінового порядку. Ціна як елемент ринкового механізму, за рахунок коливань у грошовому виразі відображає усі зміни, що мають місце на ринку, зокрема невідповідність заявленого попиту та наявної пропозиції, відмінні якісні характеристики товарів, використовувані технології продаж, наявну конкуренцію, масштаби ринкових операцій і т. д. Коливання цін на ринку є природним важелем забезпечення найважливіших ринкових пропорцій. Адже від збалансованості ринку залежить стабільність та рівень цін [12, с. 14].

Показник, який найбільш повно характеризує процеси купівлі-продажу є товарообіг, тобто сукупний показник результатів реалізації товару за усіма операціями купівлі-продажу. Показники товарообігу презентують зміни ринкової кон'юнктури і характеризують ситуацію на ньому у конкретний період часу. У свою чергу, динаміку товарного обігу формують кількість реалізованих товарів та динаміка цін.

У системі ринкової кон'юнктури особливе місце займають показники основних тенденцій розвитку ринку, його стійкість та циклічність. За своєю економічною природою ринок характеризується стихійністю, що породжує випадкові та постійні коливання, які відповідно бувають сезонні та циклічні. Окрім цього, ринок чутливо реагує на зміни економічного середовища, політичного, демографічного середовища і їх складових. Таким чином, ринку властиві три підсистеми варіаційних та динамічних властивостей ринку: тенденції розвитку, тенденції стійкості і циклічність ринку.

Наведені базові показники ринкової кон'юнктури, зокрема їх аналіз забезпечують визначення ситуації на ринку та забезпечують прогнозування з мінімальними відхиленнями. При цьому важливо отримати достовірну, повну та своєчасну інформацію, що стосується вказаних показників, а отже, - ринкової кон'юнктури. На рис. 1.2 приведено основні види інформації, необхідної для ґрунтовного дослідження ринкової кон'юнктури.

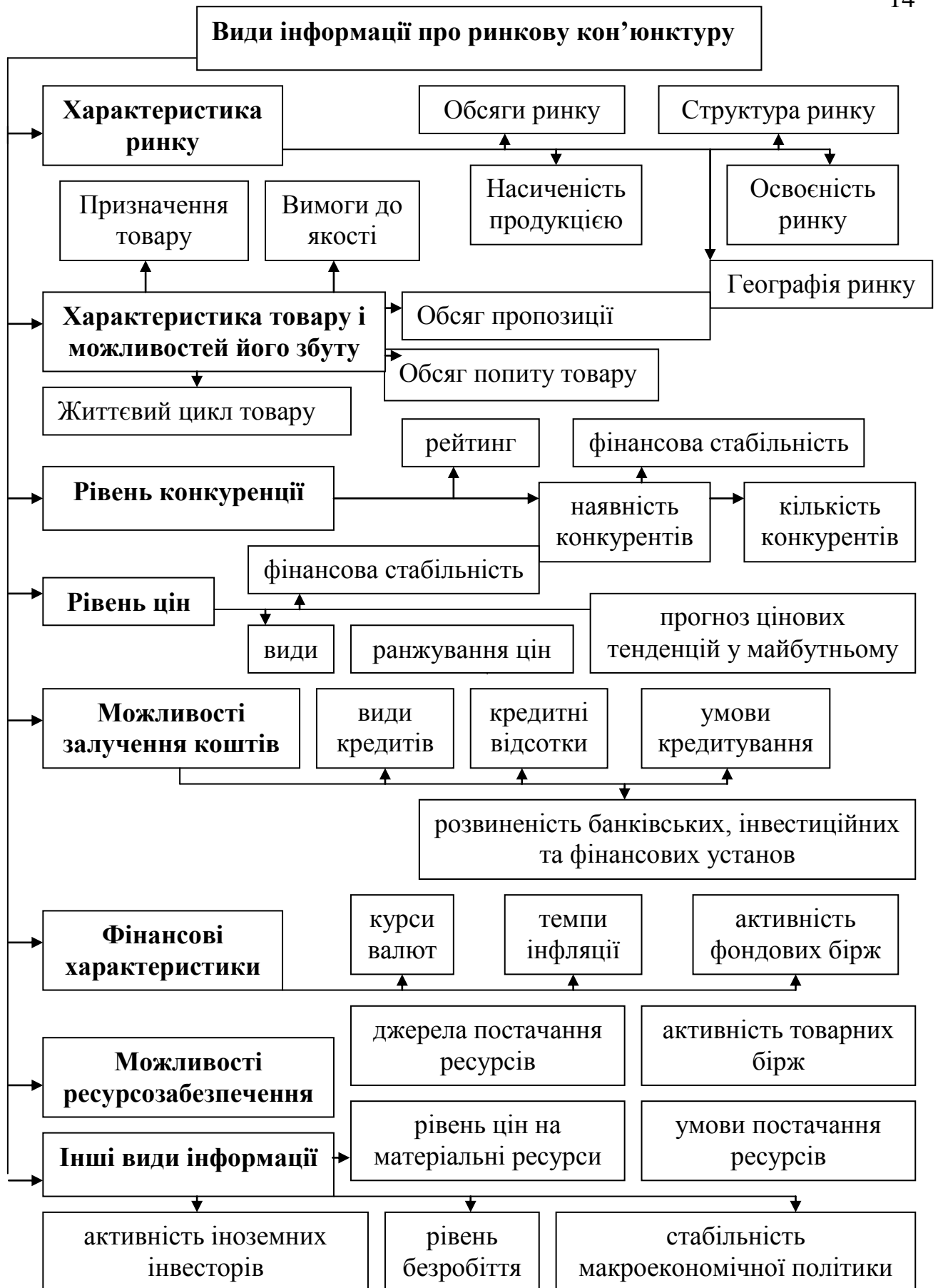

Рис. 1.2 Основні види інформації, що стосуються ринкової кон'юнктури

Таким чином, дослідження ринкової кон'юнктури та її основних показників є невід'ємною складовою частиною успішного здійснення господарської діяльності та пронизує усі її етапи, починаючи від прийняття рішення щодо започаткування діяльності, вибір конкретного виду, і закінчуючи прийняттям рішення про припинення чи реорганізацію діяльності. При цьому, необхідність збору та опрацювання великого масиву інформації, яка стосується з'ясування стану ринкової кон'юнктури дещо ускладнює визначення перспектив її розвитку на тривалий період. Точність прогнозу обумовлюється необхідною кількістю прогнозованих показників та обумовленого періоду часу. Отож, здійснення аналізу ринкової кон'юнктури являє собою взаємозв'язок отриманих результатів економічних, наукових, технічних, соціальних, політичних та інших досліджень.

1.2 Особливості розвитку та функціонування ринку сільськогосподарської продукції

У загальній структурі національної економіки України ринок сільськогосподарської продукції займає особливе місце та є вагомим показником оцінки рівня ефективності функціонування аграрного сектора загалом. На сьогоднішній день має місце низка нерозв'язаних питань, які безпосередньо стосуються формування належних умов реалізації продукції сільського господарського, які б були прийнятними як для споживачів так і для продавців. Зважаючи на динаміку зменшення обсягів виробництва сільськогосподарської продукції цілком логічною є недоцільність розвитку аграрного ринку.

На жаль, досі у нашій країні відсутній ефективний організаційно-економічний механізм функціонування ринку сільськогосподарської продукції, відсутніми є державні та професійні організації, які б забезпечували баланс попиту та пропозиції щодо сільськогосподарської продукції, а також гарантували її збут у повному обсязі в умовах конкуренції та за вигідними цінами. Сьогодні функціонування ринку сільськогосподарської продукції відбувається в умовах слабо сформованої ринкової інфраструктури, неефективної державної регуляторної політики щодо розвитку АПК, низького рівня матеріального, інформаційного та технічного оснащення та забезпечення галузі загалом та ринку зокрема.

Високий динамізм впливу економічних, політичних та соціальних чинників на аграрний сектор, зокрема завершення трансформаційних процесів, рівень споживання населенням продуктів харчування і т. д. потребує проведення ґрунтовних наукових досліджень. Так на основі використання методу системного підходу, аналізу та опрацювання літературних джерел нами з'ясовано такі особливості та характеристики щодо функціонування та розвитку вітчизняного ринку сільськогосподарської продукції (табл. 1.3).

**Особливості функціонування та розвитку вітчизняного
ринку сільськогосподарської продукції**

Ознака ринку	Коротка характеристика ознаки ринку
Цільова аудиторія	Суб'єкти ринку, які купують в аграрних підприємств сільськогосподарську продукцію для подальшого виробничого використання, особистого споживання, наступного перепродажу, переробки
Конкуренція	На ринку одночасно можуть діяти всі види конкуренції: досконала, монополістична, олігополістична, чиста монополія
Характер попиту	Низька еластичність, сезонний, нестійкий
Розвиток кон'юнктури	Розвиток сільськогосподарських підприємств в найбільшій мірі залежить від кон'юнктури ринку, адже попит на продовольчому ринку більш вразливий із соціальної точки зору
Регуляторна політика держави	Чинна законодавча база регулювання аграрного ринку є неповною, фрагментарною, характеризується незавершеністю і суперечністю
Інформаційне забезпечення розвитку ринку	Виробники сільськогосподарської продукції не володіють достовірною і своєчасною інформацією щодо кон'юнктури ринку, нових виробничих технологій, каналів збуту продукції
Розподіл продукції на ринку	Повільне формування схем просування продукції до споживача, торгівля має стихійний характер
Інфраструктура ринку	Сформована інфраструктура ринку не забезпечує просування продукції, яка б задовольняла інтереси усіх учасників ринку
Мета закупівлі продукції	Забезпечення населення необхідними продуктами харчування, переробка сировини рослинного і тваринного походження
Продукція	Високий рівень взаємозамінності, унікальність, товари першої потреби
Ціна	Завищення роздрібних цін на сільськогосподарську продукцію, значні коливання, диспропорції
Характер зв'язків між суб'єктами ринку	Відсутні тривалі і стабільні зв'язки
Види ризиків	Мають місце внутрішні та зовнішні ризики відносно діяльності суб'єкта господарювання з урахуванням особливостей розвитку ринку (виробничі, маркетингові, фінансові, юридичні і кредитні)

Джерело: сформовано автором на основі проведених досліджень

Ринок сільськогосподарської продукції являє собою систему економічних відносин, сформовану за рахунок та на основі різних інституцій, що забезпечують та регулюють виробництво продукції аграрного сектора економіки та організують рух товару до споживачів у сфері обміну [41, с. 5]. Вважаємо, що суть категорії - ринок сільськогосподарської продукції полягає у розумінні її як ефективного механізму задоволення потреб товаровиробників та запитів споживачів, особливістю якого є регуляторна функція у контексті збалансування процесів виробництва та реалізації конкурентоспроможних товарів аграрного сектора з метою забезпечення продовольчої безпеки країни та формування експортного потенціалу держави.

Формування ринку сільськогосподарської продукції в умовах затяжних трансформаційних процесів аграрного сектора економіки України та вимог ринкової економіки потребують застосування якісно нових методів організації ринку агропродовольчої продукції, як складного економічного механізму. Сучасна інфраструктура агропродовольчого ринку характеризується практичною відсутністю процесів заготівлі та переробки сільськогосподарської продукції, а домінуючим є її масовий продаж посередникам. За таких умов посередники диктують аграріям умови збуту та реалізації продукції і встановлюють ціни на сільськогосподарську продукцію (здебільшого завищені, має місце їх коливання та диспропорції), що зумовлює недоотримання товаровиробниками частини доходу.

Ефективність функціонування ринку сільськогосподарської продукції обґрунтовується повнотою реалізації обумовлених функцій та досягнення цілей (рис. 1.3). Процес функціонування та розвитку ринку сільськогосподарської продукції базується на реалізації наступних функцій: соціальної, виявлення ринкових цін, стимулююча, селективна і координаційно-управлінська. Найважливішою є результативна соціальна функція ринку сільськогосподарської продукції у зв'язку з тим, що аграрний ринок повинен забезпечити гарантії продовольчої безпеки держави, а

населення - продуктами харчування і продовольчими товарами сільськогосподарського походження належної якості та необхідної кількості.

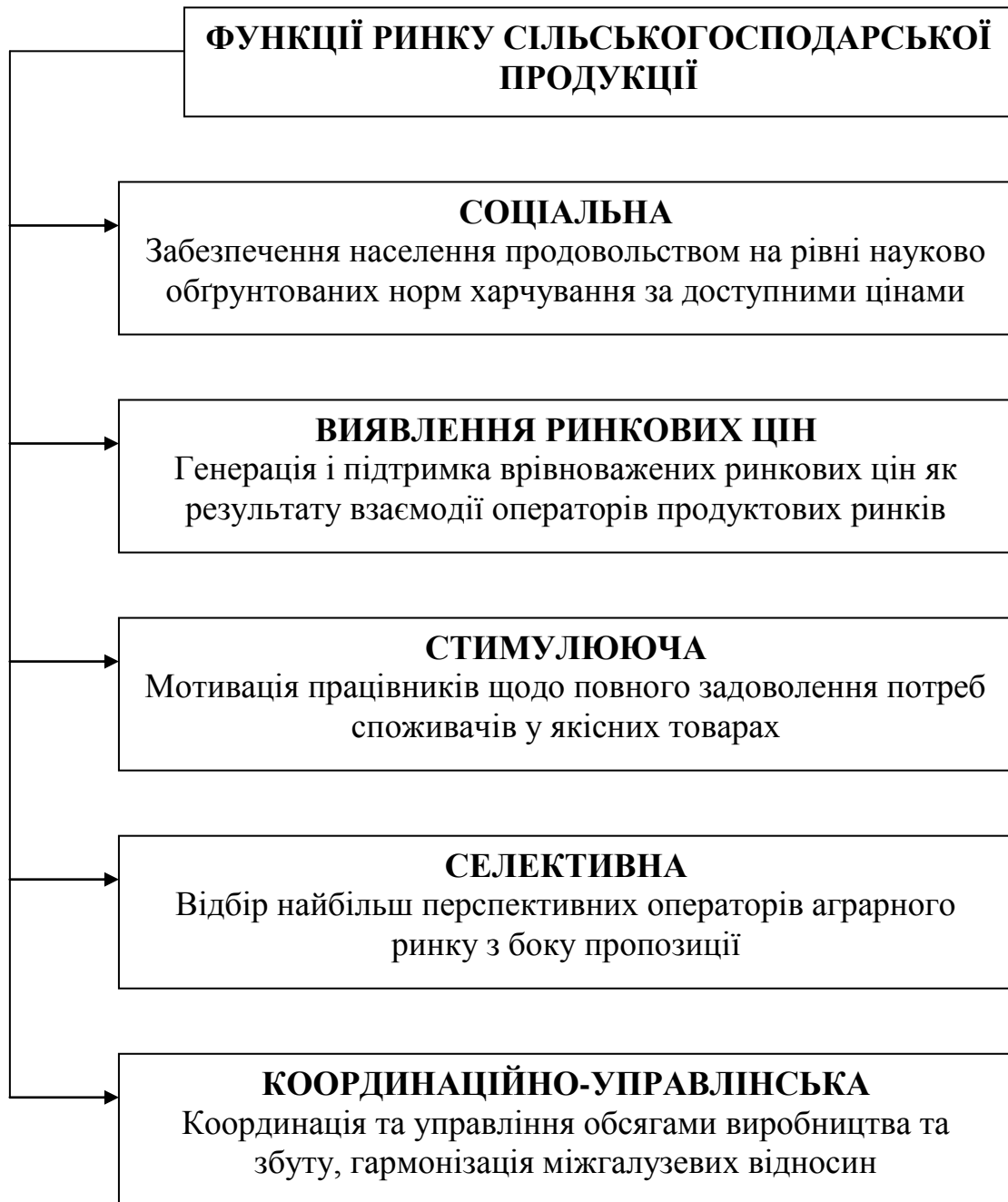

Рис. 1.3 Зміст основних функцій формування та функціонування ринку сільськогосподарської продукції

Джерело: сформовано автором на основі [12, с. 14]

Ринок сільськогосподарської продукції класифікують за горизонтальним принципом в розрізі трьохрівневого виокремлення видів ринку та з урахуванням видів продукції, яку пропонують продавці (рис. 1.4).

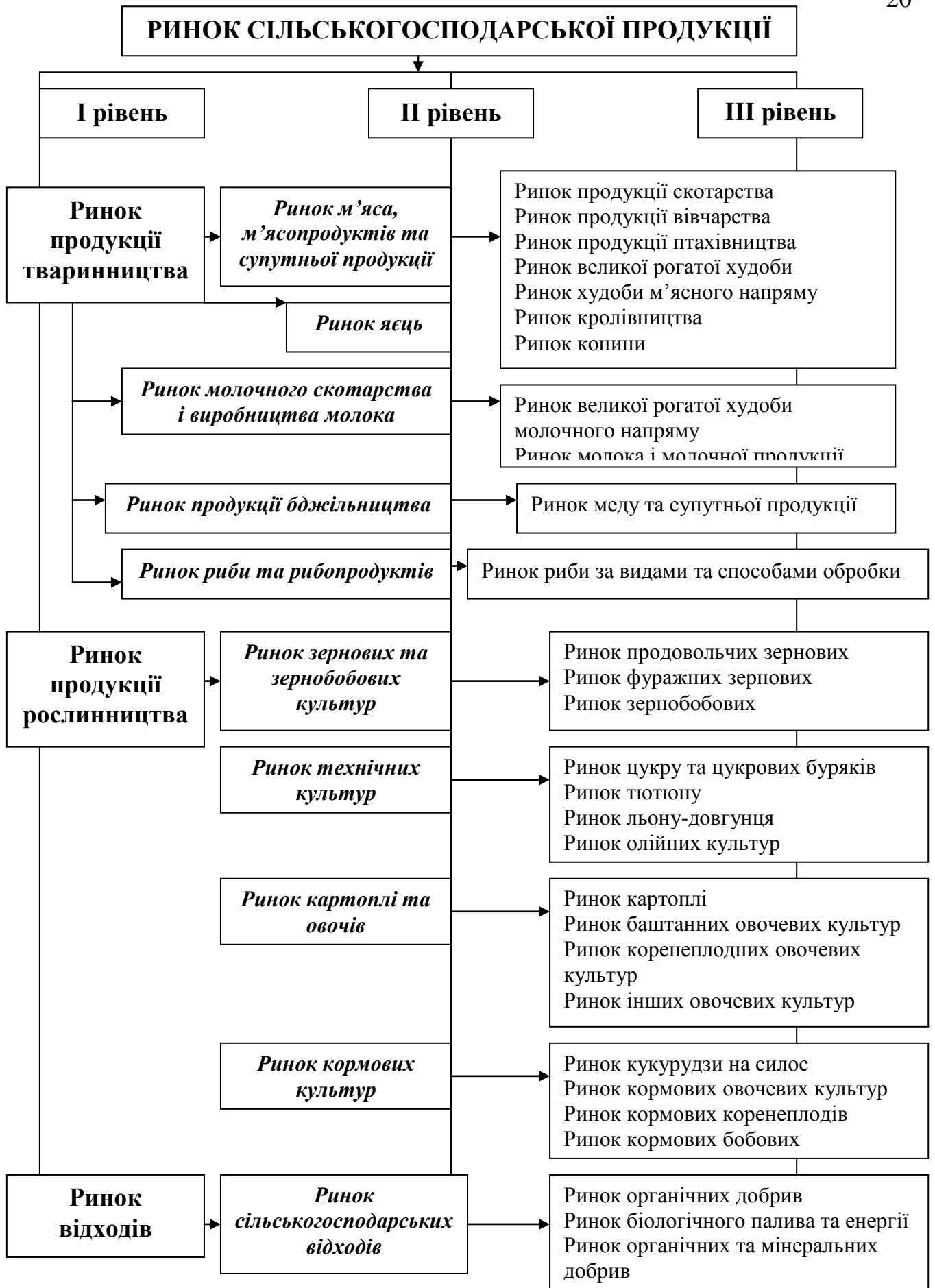

Рис. 1.4 Класифікація ринку сільськогосподарської продукції

Перший рівень класифікації ринку сільськогосподарської продукції характеризує її походження, зокрема: ринки продукції тваринництва; ринки продукції рослинництва; ринки відходів. Другий рівень класифікації включає перелік видів ринків сільськогосподарської продукції, здійсненого за галузевою ознакою, які є його складовими частинами та деталізують виокремлені ринки (ринок продукції рослинництва; ринок продукції тваринництва; ринок відходів). Третій рівень класифікації ринків сільськогосподарської продукції є деталізацією наявних підвидів ринків сільськогосподарської продукції та враховує галузеву приналежність ринку та специфіки виробництва продукції.

Практичне застосування обумовленої класифікації ринку сільськогосподарської продукції полегшує його ґрунтовне дослідження, зокрема у процесі збору інформації детально про кожен із видів ринків, дослідження особливостей його функціонування та розвитку. Слід зазначити, що на аграрному ринку функціонує чимало господарюючих суб'єктів, які також доцільно згрупувати за ознакою їх економічних інтересів та специфіки організації та здійснення як поточної діяльності так і діяльності на ринку (рис. 1.5). Суб'єкти виробництва сільськогосподарської продукції виступають основними виробниками аграрної продукції (сировина, її переробка та готова продукція). До суб'єктів продажу сільськогосподарської продукції належать різного роду організації: торгові дома, торгівельні компанії, аукціони, біржі, які створюють умови для здійснення операцій купівлі – продажу товарів.

Основними споживачами сільськогосподарської продукції виступають: населення (індивідуальні споживачі), переробні підприємства, заклади громадського харчування, торгові посередники і інші. Відтак платоспроможність зазначених суб'єктів і формує попит та пропозицію на ринку сільськогосподарської продукції, а пізніше усі в сукупності – продовольчу безпеку країни. На даний час в Україні основними споживачами продукції сільського господарства є переробні підприємства.

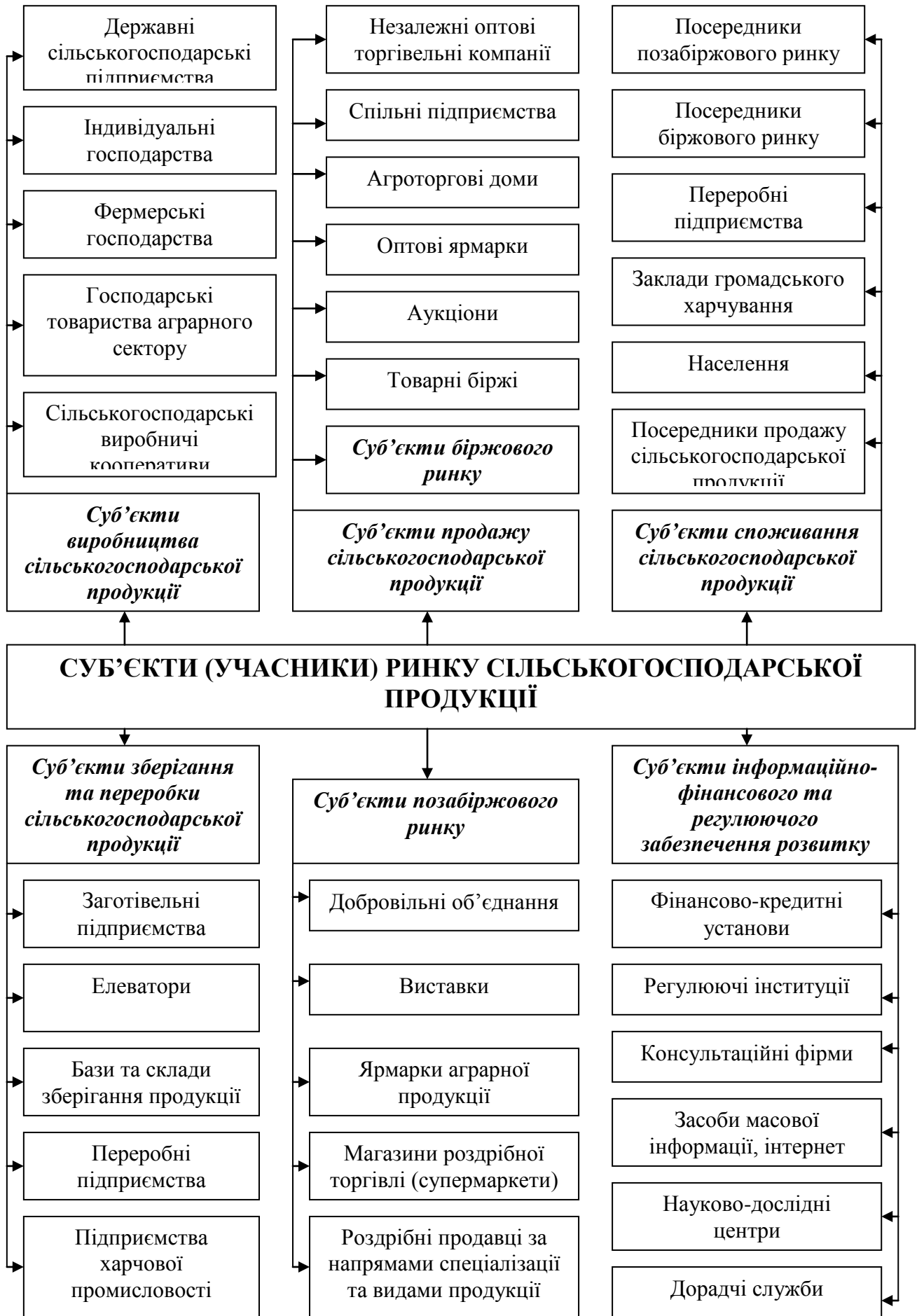
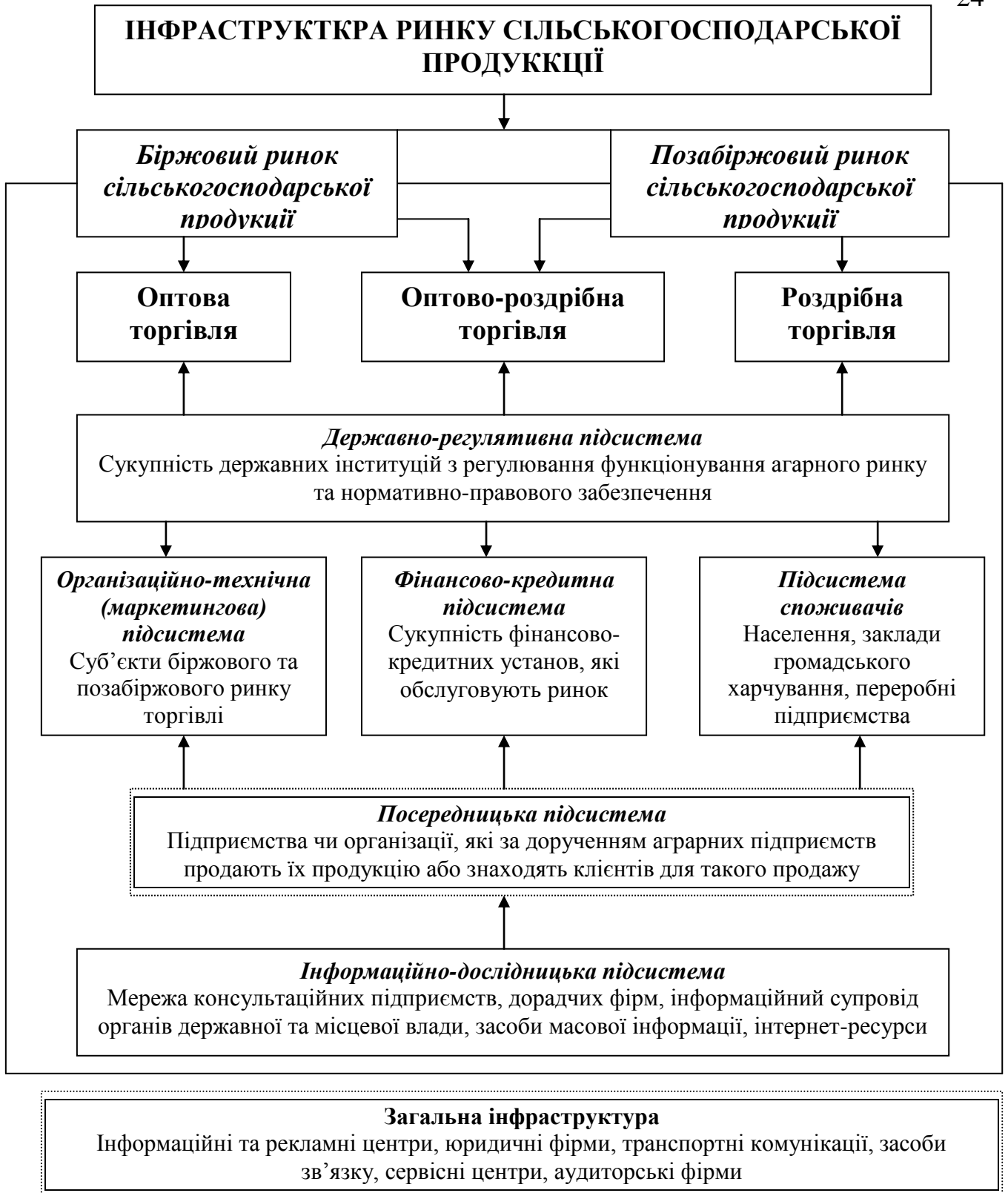

Рис. 1.5 Суб'єкти ринку сільськогосподарської продукції

Функціонування сільськогосподарських та інших підприємств на засадах ринкової економіки потребує застосування різного роду інструментів та важелів у процесі планування, безпосередньої організації діяльності, а також її мотивування та контролювання. При цьому важливу роль у діяльності аграрних підприємств, зокрема забезпеченні збутової діяльності відіграє вміння презентувати себе на ринку. Отож аграрні підприємства мають можливість позиціонувати себе на ринку сільськогосподарської продукції, в тому числі на різного роду виставках, ярмарках, у роздрібній торгівлі (супермаркетах, або ж сформувати власну мережу магазинів, кіосків). Нами уже зазначався вплив посередників на формування цін на сільськогосподарську продукцію, з чого випливає їх місце та роль у збутовій діяльності аграрної продукції.

На сьогоднішній день успішне функціонування ринку сільськогосподарської продукції тісно взаємопов'язане із наступними суб'єктами: фінансово-кредитними установами, науково-дослідними центрами, регулюючими інституціями, дорадчими службами, консультаційними фірмами, представниками ЗМІ, ресурсом інтернет (офіційний web-сервер Міністерства аграрної політики та продовольства, Державного комітету статистики і ін.), тощо.

При цьому відсутність системного підходу щодо організації та забезпеченні ефективного функціонування ринку сільськогосподарської продукції насамперед негативно позначається на формуванні його інфраструктури. Тому сьогодні необхідно посилити державний вплив та регулювання на процеси формування окремих елементів інфраструктури аграрного ринку. Загалом на рис. 1.6 нами представлено типову схему інфраструктури аграрного ринку. Так сільськогосподарську продукцію доцільно реалізовувати двома шляхами: через біржовий ринок (оптова торгівля, оптово-роздрібна торгівля) та позабіржовий ринок (роздрібна торгівля, оптово-роздрібна торгівля).

Примітки: — спеціалізована інфраструктура ринку сільськогосподарської продукції;

→ Рух інформаційних потоків та взаємозв'язки між підсистемами інфраструктури

Рис. 1.6 Інфраструктура ринку сільськогосподарської продукції

Джерело: сформовано автором на основі проведених досліджень

Відтак збалансовувати усі види торгівлі повинна державно-регулятивна підсистема, яка також контролює діяльність інших підсистем: маркетингової, фінансово-кредитної та споживачів (населення, заклади громадського харчування, переробні підприємства). Адже злагоджена робота Міністерства аграрної політики та продовольства України, галузевих інститутів НААН України, різного роду об'єднань та асоціацій товаровиробників є одним із найвпливовіших важелів щодо забезпечення розвитку ринку сільськогосподарської продукції.

Модернізація інфраструктури ринку сільськогосподарської продукції на прогресивній техніко-технологічній основі сприятиме формуванню належних умов для функціонування та розвитку аграрних підприємств, і відповідно – підприємств легкої і харчової промисловості, що загалом забезпечить підвищення ефективності та конкурентоспроможності аграрного сектора економіки України. Ефективний розвиток ринку сільськогосподарської продукції є можливий за умови взаємодії усіх складових його інфраструктури, які при цьому є самостійними, функціонально спрямованими структурами.

1.3 Методологічні підходи до дослідження кон'юнктури ринку сільськогосподарської продукції

В останні роки Україна зайняла позицію перспективного учасника світового аграрного ринку, зважаючи на наявний природно-економічний потенціал. На сьогоднішній день Україна в основному експортує зернові, рапс, соняшникову олію, у менших обсягах – цукор. Поряд із цим найбільш експортно-перспективною є галузь птахівництва та олійно-жирова промисловість. Натомість окремі види продукції сільського господарства необхідно імпортувати, зокрема молочну продукцію та продукцію м'ясного скотарства. Саме тому дослідження кон'юнктури ринку сільськогосподарської продукції є актуальним з огляду з'ясування його стану, рівноваги та основних тенденцій розвитку.

Основна мета дослідження кон'юнктури ринку сільськогосподарської продукції є забезпечення ринкової рівноваги на основі розробки та прийняття ефективних управлінських рішень. Загалом стан ринкової рівноваги характеризує економічну систему у контексті співвідношення наявних засобів і потреб. Ринкова рівновага вважається стійкою за умови наявного відхилення, що супроводжує її повернення до початкового стану. В свою чергу розрізняють часткову та загальну ринкову рівновагу, де часткова рівновага – презентує співвідношення попиту і пропозиції на локальних ринках, а загальна рівновага відображає стан усіх ринків.

Автор поняття «економічна рівновага» є Л. Вальрас, який у другій половині XIX століття започаткував дослідження щодо формування так званих міжсекторних моделей. Суть міжсекторної моделі ґрунтується на умовах досконалої конкуренції, де жоден із суб'єктів ринку (споживачі, товаровиробники) не має впливу на формування ринкових цін. Модель Вальраса слід вважати однією із перших економіко-математичних моделей, яка презентує рівність наявної пропозиції продукції та загального попиту у грошовому еквіваленті відповідно [26, с. 11].

Основна ідея моделі Вальраса знайшла своє відображення у моделях динамічної рівноваги Неймана та опису виробничого процесу Лентьєва. При цьому з'ясовано, що на основі моделі Вальраса досить складно оцінити реальний стан економічної системи. Основним результатом застосування вказаної моделі, є виявлення необхідності здійснення державного контролю для забезпечення ринкової рівноваги. Загалом виокремлюють два наукових підходи до здійснення аналізу поведінки покупців та продавців на ринку: гіпотеза Вальраса-Хікса, гіпотеза А. Маршала. Гіпотезу Вальраса-Хікса використовують за умови домінування попиту на ринку, де відповідно має місце зростання цін, що і є стабілізуючим фактором. Дана гіпотеза аналогічно спрацьовує за умови, коли попит є меншим за наявну пропозицію товару, що врегульовується зниженням ціни на товар. Відтак гіпотеза А. Маршала застосовується в умовах, коли покупці готові заплатити за певну кількість товару вищу ціну, ніж ставить чи розраховує продавець. За таких умов має місце розширення виробництва, і за обернених умов – навпаки.

Таким чином, стійка рівновага на ринку обумовлюється збільшенням обсягів виробництва продукції, що забезпечує мінімізацію розриву між рівнем цін. Отож здійснення аналізу стабільності ринку в динаміці враховує процеси адаптації попиту і пропозиції на ринку протягом обумовленого періоду часу. Відтак ринкова рівновага вважається стабільною за умови наближення ринкової ціни до рівноважної протягом певного періоду часу (Гіпотеза Вальраса-Хікса) або ж кількість товару є наближеною до рівноважного значення (гіпотеза А. Маршала). Отже, вказані нами гіпотези базуються на дослідженнях відносних змін величин попиту та пропозиції.

Модель Вальраса виступила основою досліджень Парето, який доповнив останню у контексті рівного добробуту двох та більше учасників ринкових відносин. Так ефективний стан економічної системи за Парето є можливим за умов, що будь-яке розміщення благ не спроможне підвищити рівень корисності для жодного із індивідів, не понижуючи його для когонебудь із них. Разом з тим оптимальний стан економіки за Парето – це

ринкова рівновага попиту та пропозиції на усіх ринках, що сприяє задоволенню суспільних потреб та раціональному використанню ресурсів.

При цьому Парето виокремив умови, за яких можливий пропорційний розвиток та ефективність економічної системи, зокрема: ефективність обміну, що досягається за умов ефективного розміщення благ, коли граничні норми заміни двох будь-яких благ є однаковими для усіх індивідів; ефективність виробництва, де збільшення виробництва одного блага здійснюється за рахунок скорочення виробництва іншого блага; ефективність структури випуску – для забезпечення повної ефективності економічної системи одночасно ефективними повинні бути виробництво та обмін.

Відтак рівновага за Парето характеризується реалізацією наступних умов: зважені граничні корисності (на основі цін) є рівнозначними для усіх товарів; суми доходів та витрат для усіх учасників є рівними; кількість благ є рівною до та після встановлення рівноваги; ціна готової продукції рівнозначна витратам на виробництво; кількість первинних товарів є рівнозначною кількості товарів, трансформованих у процесі виробництва.

Зрозуміло, що на практиці досягти такого стану економічної системи практично неможливо. Проте, дана модель знайшла своє застосування на багато продуктових ринках, зокрема пошуку шляхів встановлення на останніх рівноваги. Також було введено поняття часткової рівноваги, предметом дослідження якої була реакція товаровиробників та споживачів певного виду товару на поведінку один одного, та визначення остаточних цін та потужностей виробництва на конкретному ринку. Отже, за таких умов встановлюються міцні зв'язки конкретної галузі із постачальниками та споживачами на основі реалізації функцій попиту та пропозиції. Проведені дослідження дозволили з'ясувати, що практично усі моделі західних економістів базуються на вивченні механізму «досконалої конкуренції».

Проте організація досліджень ринку сільськогосподарської продукції в умовах глобалізаційних процесів, потребує застосування наукових методологічно підкріплених підходів. Так підґрунтям дослідження ринку

сільськогосподарської продукції є методологія, що включає теорію, принципи та правила наукового дослідження. Загалом поняття «методологія» охоплює методи, процедури та операції, що забезпечують глибоку та всебічну характеристику досліджуваних процесів та явищ.

Для забезпечення здійснення досліджень ринку сільськогосподарської продукції доцільно використовувати діалектичний метод, базові основи економічної теорії, умови та вимоги ринкової економіки, концепцію розвитку АПК України та вітчизняного аграрного ринку, наукові доробки провідних учених-аграрників, чинне Законодавство України. Відповідно послідовність процесу дослідження кон'юнктури ринку сільськогосподарської продукції приведено на рис. 1.7.

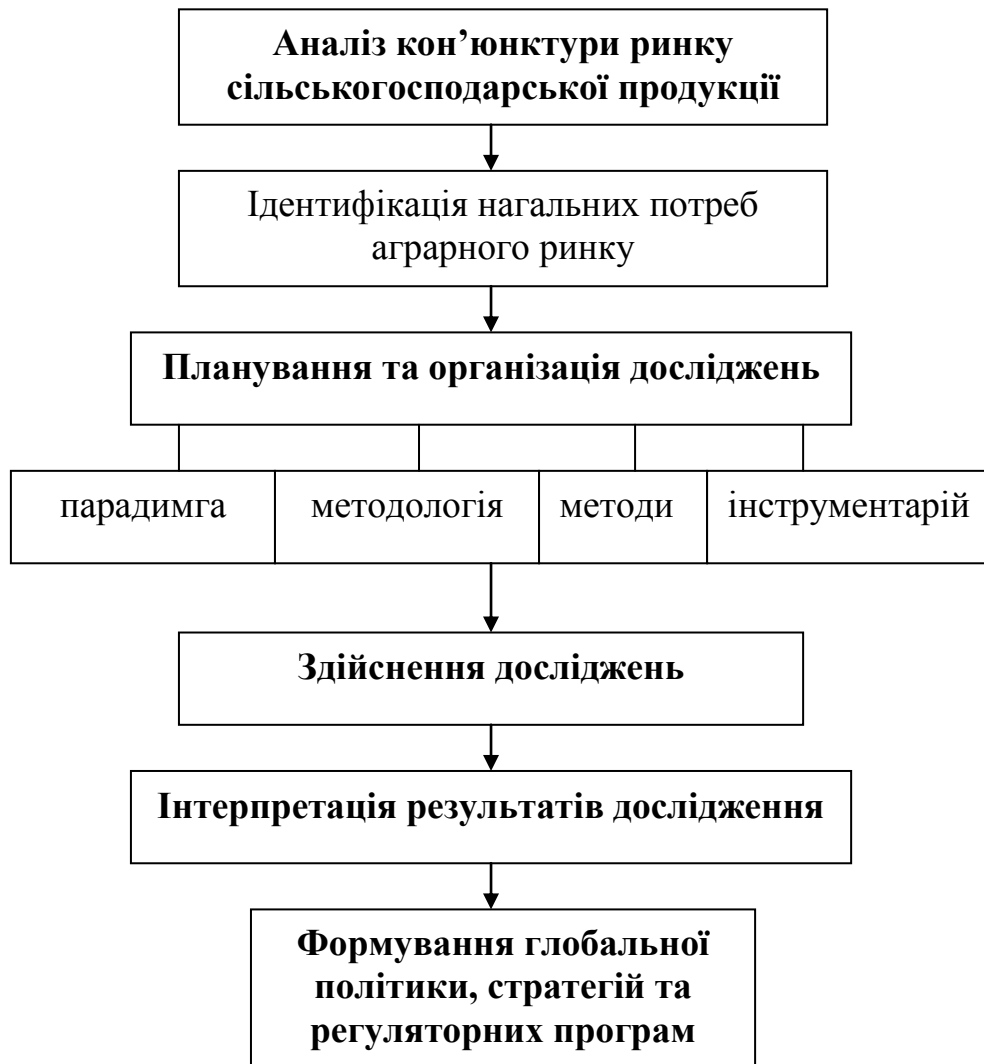

Рис. 1.7 Основні етапи процесу дослідження кон'юнктури ринку сільськогосподарської продукції

Джерело: сформовано автором на основі проведених досліджень

Загалом у процесі здійснення досліджень ринку сільськогосподарської продукції необхідно керуватися принципом взаємозв'язку та розвитку економічних явищ, тобто розглядати економічні явища у розвитку та взаємозв'язку. Водночас застосування системного підходу дозволить розглядати ринок сільськогосподарської продукції як цілісну систему, що об'єднує сукупність взаємопов'язаних структурних елементів в одне ціле. Саме множина взаємодіючих елементів та способи їх взаємодії обумовлюють структурну побудову системи аграрного ринку [26, с. 111].

Відтак дослідження кон'юнктури ринку сільськогосподарської продукції доцільно проводити за такою схемою: минуле – сучасне – майбутнє. Адже без аналізу історичних аспектів та аналітичних даних розвитку аграрного вітчизняного ринку та відповідно зарубіжних агропродовольчих ринків, неможливо сформулювати жодної концепції, а тим більше – побудувати ефективну структуру чи систему. Відтак основним предметом аналізу аграрного ринку є ринкові процеси, а завдання теорії аграрних ринкових структур – організація досліджень щодо міри впливу ринкових трансформацій на діяльність товаровиробників та задоволення попиту споживачів.

У процесі аналізу трансформаційних процесів аграрного сектора, а також процесів формування ринку сільськогосподарської продукції доцільно встановлювати кількісні та якісні відмінності економічних явищ на основі врахування закону переходу кількісних змін у якісні. Реалізація вищенаведеного дозволяє дослідити чинники, що негативно впливають на ринкові процеси та з'ясувати дієві методи їх своєчасної ліквідації. Так з цього приводу розділяємо думку Т.О. Осташко, що «...відмінність методів теорії галузевих ринкових структур від методів мікроекономічної теорії полягає, з одного боку у більшій широті охоплення ринкових процесів, а з іншого – у більшій конкретизації інституційних деталей» [40, с. 130]. Отож вказаний методологічний підхід забезпечує суттєві переваги у процесі

здійснення аналізу ринку сільськогосподарської продукції, зважаючи на не сформованість інституційної структури.

Для обґрунтування перспективних напрямів функціонування та розвитку ринку сільськогосподарської продукції, а тим більше конкурентоспроможного ринку та продукції насамперед необхідно здійснити аналіз самого об'єкта, а саме змін та перетворень, що мають місце в межах останнього. Вітчизняний ринок сільськогосподарської продукції є недосконалим, що пояснюється неврегульованістю взаємодії його формальних та неформальних складових частин, які призводять до нестійкого та неефективного його розвитку. На рис. 1.8 представлено типову схему парадигми аналізу ринку сільськогосподарської продукції, яка базується на дослідженні структури – поведінки – основних результатів.

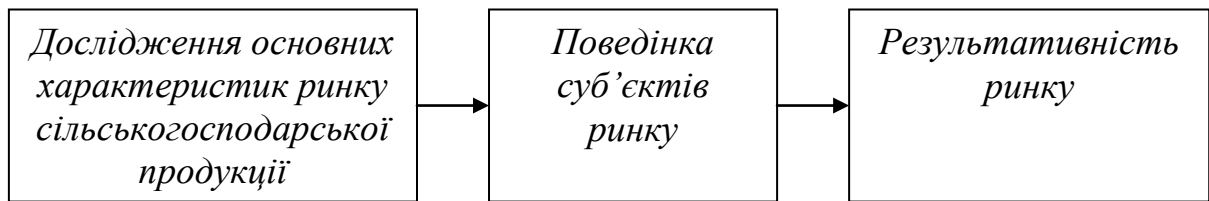

Рис. 1.8 Схема парадигми аналізу ринку сільськогосподарської продукції

Джерело: сформовано автором на основі проведених досліджень

У процесі здійснення аналізу кожного із блоків доцільно використовувати інституціональний підхід, який забезпечить детальне пояснення та обґрунтування низки явищ, що супроводжують формування та розвиток ринку сільськогосподарської продукції та неоднозначно впливають на його ефективність. Типова схема аналізу структурних змін та результативності ринку сільськогосподарської продукції наведена на рис. 1.8, який конкретизує парадигму «структура – поведінка – результативність». З даних рис. 1.9 бачимо наявність ще двох блоків: базові умови та блок державного регулювання.

Рис. 1.9 Схема системного аналізу структурних елементів ринку сільськогосподарської продукції

Джерело: сформовано автором на основі проведених досліджень

Отже, дослідження ринку сільськогосподарської продукції здійснюється на основі використання методичного інструментарію та поетапно, де на кожному із етапів досліджується певна складова (структурна частина), починаючи від наявних попиту та пропозиції, структури ринку, поведінки різних суб'єктів та наявних явищ на ринку, оцінка державного регулювання функціонування аграрного ринку та аналіз результативності ринку. Для отримання об'єктивних результатів щодо стану ринку сільськогосподарської продукції доцільно за допомогою математичних формул здійснювати розрахунки цінової конкурентоспроможності, визначати рівень підвищення цін, конкурентоспроможність продукції (товару) та інші.

Таким чином, комплексне дослідження кон'юнктури ринку сільськогосподарської продукції включає збір, аналіз, оцінку та інтерпретацію даних щодо поточного стану і можливих перспектив розвитку сільськогосподарського ринку загалом та окремих його елементів зокрема. Саме аналіз кон'юнктури ринку забезпечує отримання якісної інформації щодо його стану та визначає параметри попиту та пропозиції у кількісному вираженні. Окрім цього здійснюється аналіз ринкової інфраструктури, конкурентного середовища, міжгалузевих зв'язків та оцінка оптимального територіального розташування суб'єктів аграрного ринку. Відтак комплексний аналіз кон'юнктури ринку сільськогосподарської продукції на основі застосування методологічних наукових підходів та високотехнологічних інформаційно-обчислювальних систем, що включає програмно-технологічні засоби і інформаційні технології, спроможний своєчасно виявити недоліки, помилки та прорахунки з метою їх виправлення та забезпечення ефективного функціонування та розвитку аграрного ринку у довгостроковій перспективі.

Висновки до I розділу

1. Сьогодні одним із напрямів ефективного та комплексного дослідження ринку є вивчення та прогнозування його кон'юнктури, яка формується на основі сукупності факторів та презентується кон'юнктурними показниками. Термін кон'юнктура походить з латинського «conjungere» і в перекладі означає зв'язувати, з'єднувати. У цьому контексті ринкова кон'юнктура відображає співвідношення попиту і пропозиції, обґрунтовує комерційну цінність певних видів товару та послуг на ринку та їх конкурентоспроможність. У загальному розумінні кон'юнктура являє собою ринкову ситуацію, тобто сукупність обставин, які безпосередньо впливають на результати господарюючих суб'єктів.

2. Найбільш повно охарактеризувати стан ринкової кон'юнктури можливо на основі здійснення оцінки показників. Найважливішими показниками ринкової кон'юнктури є пропозиція, ціна та попит, які демонструють стан основних складових організаційно-економічного ринкового механізму, що відповідно, забезпечує визначення поточного стану та перспектив розвитку кон'юнктури ринку. Дослідження ринкової кон'юнктури та її основних показників є невід'ємною складовою частиною успішного здійснення господарської діяльності та пронизує усі її етапи, починаючи від прийняття рішення щодо започаткування діяльності, вибір конкретного виду, і закінчуючи прийняттям рішення про припинення чи реорганізацію діяльності.

3. У загальній структурі національної економіки України ринок сільськогосподарської продукції займає особливе місце та є вагомим показником оцінки рівня ефективності функціонування аграрного сектора загалом. Вважаємо, що суть категорії - ринок сільськогосподарської продукції полягає у розумінні її як ефективного механізму задоволення потреб товаровиробників та запитів споживачів, особливістю якого є регуляторна функція у контексті збалансування процесів виробництва та

реалізації конкурентоспроможних товарів аграрного сектора з метою забезпечення продовольчої безпеки країни та формування експортного потенціалу держави.

4. Проведеними дослідженнями з'ясовано, що досі у нашій країні відсутній ефективний організаційно-економічний механізм функціонування ринку сільськогосподарської продукції, відсутніми є державні та професійні організації, які б забезпечували баланс попиту та пропозиції щодо сільськогосподарської продукції, а також гарантували її збут у повному обсязі в умовах конкуренції та за вигідними цінами. Сьогодні функціонування ринку сільськогосподарської продукції відбувається в умовах слабо сформованої ринкової інфраструктури, неефективної державної регуляторної політики щодо розвитку АПК, низького рівня матеріального, інформаційного та технічного оснащення та забезпечення галузі загалом та ринку зокрема.

5. Формування ринку сільськогосподарської продукції в умовах затяжних трансформаційних процесів аграрного сектора економіки України та вимог ринкової економіки потребують застосування якісно нових методів організації ринку агропродовольчої продукції, як складного економічного механізму. Сучасна інфраструктура агропродовольчого ринку характеризується практичною відсутністю процесів заготівлі та переробки сільськогосподарської продукції, а домінуючим є її масовий продаж посередникам. За таких умов посередники диктують аграріям умови збуту та реалізації продукції і встановлюють ціни на сільськогосподарську продукцію (здебільшого завищені, має місце їх коливання та диспропорції), що зумовлює недоотримання товаровиробниками частини доходу.

6. Організація досліджень ринку сільськогосподарської продукції в умовах глобалізаційних процесів, потребує застосування наукових методологічно підкріплених підходів. Так підґрунтям дослідження ринку сільськогосподарської продукції є методологія, що включає теорію, принципи та правила наукового дослідження. Загалом поняття «методологія»

охоплює методи, процедури та операції, що забезпечують глибоку та всебічну характеристику досліджуваних процесів та явищ. Для забезпечення здійснення досліджень ринку сільськогосподарської продукції доцільно використовувати діалектичний метод, базові основи економічної теорії, умови та вимоги ринкової економіки, концепцію розвитку АПК України та вітчизняного аграрного ринку, наукові доробки провідних учених-аграрників, чинне Законодавство України.

7. Дослідження кон'юнктури ринку сільськогосподарської продукції доцільно проводити за такою схемою: минуле – сучасне – майбутнє. Адже без аналізу історичних аспектів та аналітичних даних розвитку аграрного вітчизняного ринку та відповідно зарубіжних агропродовольчих ринків, неможливо сформулювати жодної концепції, а тим більше – побудувати ефективну структуру чи систему. Відтак основним предметом аналізу аграрного ринку є ринкові процеси, а завдання теорії аграрних ринкових структур – організація досліджень щодо міри впливу ринкових трансформацій на діяльність товаровиробників та задоволення попиту споживачів. Для отримання об'єктивних результатів щодо стану ринку сільськогосподарської продукції доцільно за допомогою математичних формул здійснювати розрахунки цінової конкурентоспроможності, визначати рівень підвищення цін, конкурентоспроможність продукції (товару) та інші.

РОЗДІЛ II

СИСТЕМНИЙ АНАЛІЗ КОН'ЮКТУРИ РИНКУ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОЇ ПРОДУКЦІЇ

2.1 Системний аналіз аграрного ресурсного потенціалу Теребовлянського району Тернопільської області

Теребовлянський район створений у 1939 році та розташований у Центральній частині Тернопільської області. Площа досліджуваного району - 1130,3 км², що становить 8,3% території області. У Теребовлянському районі Тернопільської області станом на 1 січня 2016 р. проживало 66029 осіб або 6,2 % населення області. Щільність населення на території району становить 58,4 осіб на 1 км². Також на території району зосереджено 1 місто, 2 селища міського типу та 75 сільських населених пункти (рис. 2.1). Через територію Теребовлянського району проходить залізниця сполученням Тернопіль – Чернівці та автомобільна дорога загальнодержавного значення Доманове – Ковель – Чернівці – Мамалига.

Протяжність Теребовлянського району із заходу на схід – 54 км, а із півночі на південь – 42 км. Досліджуваний район межує із такими районами області: Підгаєцьким, Чортківським, Бучацьким, Гусятинським, Підволочиським, Тернопільським та Козівським.

Розташований Теребовлянський район у зоні помірно-континентального клімату, де середньорічна температура повітря становить + 7 °С (у січні -5,5 °С, а у липні +25 °С). Найбільше опадів випадає влітку, а їх середньорічна кількість становить 620 мм. Через територію району протікають річки Гнізна, Стрипа, Серет і біля 25 струмків та потоків. У Теребовлянському районі найпоширенішими є лісові опідзолені ґрунти, а саме чорноземи опідзолені та сірі лісові ґрунти.

Таким чином, географічне розташування Теребовлянського району Тернопільської області та наявні природно-кліматичні та інші умови є сприятливими для розвитку аграрного виробництва.

Рис. 2.1 Карта Теребовлянського району Тернопільської області

Джерело: <http://www.library.te.ua/region/map/terebovlya/>

Складові елементи системи аграрного ресурсного потенціалу відображають об'єктивні умови доцільності здійснення сільськогосподарського виробництва. До складу структури аграрного ресурсного потенціалу належать: засоби праці, предмети праці та трудові ресурси. Відтак саме земельні ресурси виступають базою для взаємодії усіх виробничих ресурсів, а також є матеріальною основою для розвитку галузі сільського господарства. Формування аграрного ресурсного потенціалу здійснюється за рахунок різного роду елементів, наявність та співвідношення яких змінюється в залежності від напрямку спеціалізації, показників ефективності, собівартості, рентабельності і т. д.

На сьогоднішній день формування ресурсного потенціалу сільськогосподарських підприємств відбувається в складних політичних та економічних умовах національної економічної системи, а також в умовах постійного скорочення площ сільськогосподарських земель, зменшення кількості бажаючих працювати в аграрних підприємствах, особливо з числа молоді, що в кінцевому результаті негативно позначається на кінцевих результатах діяльності господарюючих суб'єктів і галузі загалом.

Так у Тербовлянському районі Тернопільської області станом на 1 листопада 2016 р. функціонувало 105 сільськогосподарських підприємств (табл. 2.1). за цим показником досліджуваний район знаходиться на другому місці, після Тернопільського району, в якому функціонує 125 сільськогосподарських підприємств. Також у Тербовлянському районі здійснюють діяльність 13 господарських товариств, 30 приватних підприємств, 59 фермерських господарств та 3 підприємства інших форм господарювання. При цьому з числа сільськогосподарських підприємств у Тербовлянському районі відсутні підприємства державної форми власності та виробничі кооперативи.

У відповідності до умов багатокладної економіки на селі характерним є функціонування аграрних підприємств різних форм власності і господарювання. У Законі України «Про підприємства в Україні» вказано, що право на функціонування та подальший розвиток мають наступні види підприємств: приватні, колективні, господарські товариства та комунальні підприємства [20]. Функціонування фермерських господарств та виробничих кооперативів забезпечують Закон України «Про фермерське господарство» та Закон України «Про кооперацію».

Таким чином, у Тербовлянському районі виробництво сільськогосподарської продукції зосереджено у фермерських господарствах, а також приватних підприємствах і господарських товариствах. Далі вважаємо за доцільне проаналізувати основний ресурс сільського господарства – земельні угіддя.

Таблиця 2.1

Порівняльний аналіз загальної кількості сільськогосподарських підприємств усіх організаційно-правових форм господарювання у розрізі адміністративних районів Тернопільської області у 2016 р.

(на 1 листопада, одиниць)

Назва адміністративної одиниці	Усього	У тому числі					
		Господарські товариства	Приватні підприємства	Виробничі кооперативи	Фермерські господарства	Державні підприємства	Підприємства інших форм господарювання
По області	1026	218	182	11	583	5	27
м. Бережани	5	1	3	–	–	–	1
м. Кременець	6	3	–	–	2	–	1
м. Тернопіль	35	22	–	–	5	2	4
м. Чортків	3	–	1	1	–	–	1
Бережанський	23	–	4	1	13	–	–
Борщівський	101	12	10	1	77	–	1
Бучацький	51	10	7	1	31	1	1
Гусятинський	91	11	19	–	59	1	1
Заліщицький	46	7	10	–	28	–	–
Збаразький	62	18	4	–	37	–	3
Зборівський	57	16	9	–	28	–	2
Козівський	62	9	7	–	45	–	1
Кременецький	20	5	4	–	11	–	–
Лановецький	28	4	11	–	12	–	1
Монастириський	18	6	6	–	5	1	–
Підволочиський	46	21	6	–	19	–	–
Підгаєцький	25	8	1	–	16	–	–
Теребовлянський	105	13	30	–	59	–	3
Тернопільський	125	24	18	3	75	–	5
Чортківський	61	8	22	–	30	–	1
Шумський	56	15	8	–	31	–	1

Джерело: Сформовано автором за даними [49, с. 9]

Саме від ефективності та раціональності використання земельних угідь залежать результати господарської діяльності сільськогосподарських підприємств. У табл. 2.2 нами приведено наявні площі землекористування сільськогосподарських підприємств Тербовлянського району Тернопільської області. При цьому зауважимо, що до показників загальної площі сільськогосподарських угідь та ріллі необхідно включити площі угідь громадян (особистих підсобних господарств), фермерських підприємств та господарських товариств.

Таблиця 2.2

**Розміри землекористування сільськогосподарських підприємств
Тербовлянського району Тернопільської області станом на 2015 р.**

Назва адміністративної одиниці	Площа сільськогосподарських угідь			У тому числі рілля	
	Всього, тис. га	з неї взято в оренду		всього, тис. га	з неї взято в оренду
		Тис. га	%		
По області	449,6	448,9	99,8	440,1	439,3
Тербовлянський район	43,1	43,1	100,0	42,6	42,6

Джерело: Сформовано автором за даними [50, с. 18]

Таким чином, з даних табл. 2.2 очевидно, що сільськогосподарські підприємства Тербовлянського району здійснюють господарську діяльність на орендованих у власників земельних часток (паїв) землях, загальна площа яких становить 43,1 тис. га, де з них 42,6 тис. га становить рілля. При цьому слід зауважити, що на кінцеві результати діяльності сільськогосподарських товаровиробників суттєвий вплив здійснюють якісні характеристики земельних угідь, зокрема її родючість. Зважаючи на те, що усі землі взяті в оренду, тому питаннями якості земельних угідь повинні займатися орендарі, які на жаль, не завжди ставлять це питання пріоритетним. З іншого боку поки-що відсутній будь-який контроль державних органів влади за якісним

станом сільськогосподарських земель, що використовуються на засадах механізму оренди.

Зауважимо, що на дохідність сільськогосподарських підприємств, крім якісних характеристик землі, впливає і місце знаходження земельних масивів, зокрема відносно виробничо-господарських будівель підприємств, ринків збуту та купівлі необхідних ресурсів, що потребує більших витрат на паливно-мастильні матеріали для проїзду технічних засобів, що пізніше позначається на показниках собівартості продукції.

Нами уже зазначалося, що вагому роль у аграрному секторі відіграють трудові ресурси. З даних рис. 2.2 спостерігається суттєве зменшення загальної кількості працівників, зайнятих в сільському господарстві Тернопільської області загалом та Теребовлянського району, зокрема.

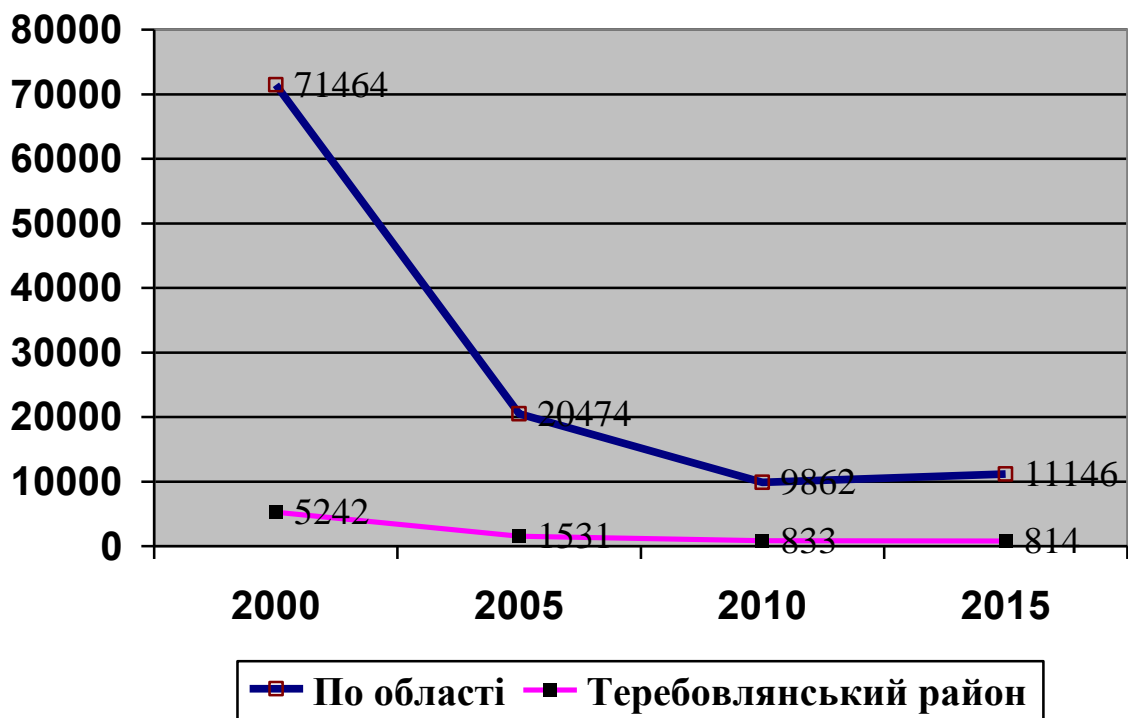

Рис. 2.2 Порівняльний аналіз показників середньорічної чисельності працівників, зайнятих у сільськогосподарському виробництві Теребовлянського району і Тернопільської області за період 2000 - 2015 рр. (осіб)

Джерело: Сформовано автором за даними [50, с. 145]

Отже, за останні 15 років кількість зайнятих працівників в сільськогосподарському виробництві Тернопільської області зменшилася у 6,4 рази, або ж на 60318 осіб, тоді як у Теребовлянському районі аналогічно у 6,4 рази і на 4428 осіб менше. Очевидною є стабілізація процесу зменшення кількості працюючих в сільському господарстві, починаючи з 2010 року. Проте період для аналізу в 15 років нами обраний з метою наочної демонстрації пріоритетності та важливості сільськогосподарського виробництва загалом для країни, і особливо для аграрної Тернопільської області. З іншого боку такий стан затребуваності трудових ресурсів в аграрному секторі пояснюється багатоукладністю на селі, де у області та досліджуваному районі домінують фермерські господарства і приватні підприємства, які характеризуються незначними площами землекористування і відповідно, не потребують значної кількості працівників.

Відтак за таких умов важливе значення для сільськогосподарських товаровиробників має забезпеченість технічними засобами, що дозволяє своєчасно виконувати усі види сільськогосподарських робіт (оранка, культивування, посів, догляд за посівами, збір урожаю, обслуговування галузі тваринництва, тощо). Аналіз забезпеченості сільськогосподарських підприємств Теребовлянського району Тернопільської області технічними засобами представлено у таблиці 2.3. Слід зауважити, що у досліджуваному районі в аграрних підприємствах з кожним роком зменшується кількість технічних засобів, що пояснюється їх зношеністю. Загалом, у 2015 р. порівняно із 2000 р. Кількість тракторів у аграрних підприємствах району зменшилася на 74,9 %, зернозбиральних комбайнів – на 76,0 %, кукурудзозбиральних комбайнів – на 66,7 % та бурякозбиральних комбайнів – на 12,5 %. Проведеними дослідженнями встановлено, що рівень технічного забезпечення підприємства прямо впливає на виробництво валової продукції. Відповідно обсяги виробництва обумовлюють необхідну кількість та обсяги перевезень. Так у сільськогосподарських підприємствах транспортні

перевезення не завжди є раціональними, що пояснюється зношеністю та невідповідністю технічних засобів із виконуваними роботами.

Вирішенню проблем раціонального використання технічних засобів та ефективного обслуговування сільського господарства сприятиме зміцнення транспортного потенціалу. Зважаючи на те, що сільськогосподарські підприємства не мають у розпорядженні достатньої кількості вільних грошових коштів, а тому оновлення машинно-тракторного парку є найбільш прийнятним на умовах кредитування, лізингу, інвестування і ін.

Таблиця 2.3

**Аналіз забезпеченості сільськогосподарських підприємств
Теребовлянського району Тернопільської області технічними засобами
за період 2000 – 2015 рр.**

(на кінець року; шт.)

Назва технічних засобів	Роки				2015 р. в % до 2000 р.
	2000	2005	2010	2015	
Трактори	878	451	262	220	25,1
Зернозбиральні комбайни	209	97	70	50	24,0
Бурякозбиральні комбайни	8	30	19	7	87,5
Кукурудзозбиральні комбайни	9	3	4	3	33,3

Джерело: Складено та розраховано за даними [50, с. 165-166]

Отже, аналізуючи аграрний ресурсний потенціал Теребовлянського району Тернопільської області можемо констатувати про його достатній рівень. Адже на території району зосереджені родючі чорноземи у достатній кількості. Також у Теребовлянському районі у 2015 р. функціонувало 105 сільськогосподарських підприємств, в яких було зайнято 814 осіб. Також зауважимо, що сільськогосподарські підприємства мають в наявності недостатню кількість транспортних засобів, що негативно впливає на організацію та здійснення виробництва. За таких умов вважаємо за доцільне

з'ясувати економічну ефективність використання сільськогосподарських угідь в Теробовлянському районі Тернопільської області за період 2013 – 2015 рр. характеризується здебільшого позитивною динамікою (табл. 2.4).

Таблиця 2.4

**Економічна ефективність сільськогосподарського
землекористування в Теробовлянському районі Тернопільської області
за період 2013 – 2015 рр.**

Показники	Роки			2015 р. в % до 2013 р.
	2013	2014	2015	
Площа с.-г. угідь у користуванні с.-г. п-в і гром., тис. га	86,6	86,9	87,6	101,2
Площа с.-г. угідь у користуванні фермерських господарств, тис. га	831,0	834,0	814,0	98,0
Вироблено продукції тваринництва всіма категоріями господарств				
М'яса (у живій вазі), т	4110,0	7060,0	7378,0	179,5
Молока, т	38291,0	39003,0	37040,0	96,7
Урожайність сільськогосподарських культур, ц/га				
Зернові культури	45,7	48,7	58,0	126,9
Цукрові буряки (фабричні)	465,4	331,9	503,2	108,1
Картопля	199,8	207,1	206,0	103,1
Овочі відкритого ґрунту	221,9	221,8	227,8	102,7
Валовий збір сільськогосподарських культур, тис. тонн				
Зернові культури	238,9	243,2	290,9	121,8
Цукрові буряки (фабричні)	135,7	54,0	108,8	80,2
Картопля	105,6	105,7	104,8	99,2
Овочі відкритого ґрунту	15,4	15,2	15,2	98,7
Вироблено на 1 особу				
Валова продукція сільського господарства у постійних цінах 2010 р., млн. грн.	709,5	726,9	802,4	113,1
Продукція рослинництва	518,6	530,7	610,5	117,7
Продукція тваринництва	190,9	196,2	191,8	100,5
Вироблено сільськогосподарської продукції всіма категоріями господарств				
На одну особу, грн.	10526,0	12048,0	10845,0	103,1
На 100 га сільськогосподарських угідь, тис. грн.	816,5	837,7	920,2	112,7

Джерело: Сформовано та розраховано автором за даними [50, с. 141 - 167]

На основі аналізу даних, приведених у табл. 2.4 спостерігається незначне коливання показників виробництва валової продукції, зокрема

цукрових буряків, картоплі та овочів відкритого ґрунту. При цьому слід зазначити, що показники урожайності сільськогосподарських культур характеризуються тенденцією зростання. Очевидно, що на показники валового збору сільськогосподарських культур вплинуло зменшення розмірів посівних площ. Як бачимо, за досліджуваний період має місце незначне зменшення показників виробництва молока - на 3,3 %, а також на 2,0 % - зменшилися площі сільськогосподарських угідь у користуванні фермерських господарств.

Таким чином, у досліджуваному районі наявний аграрний потенціал спроможний забезпечити ефективний розвиток та функціонування галузі сільського господарства. При цьому переважна більшість сільськогосподарських підприємств організовує власну діяльність на основі ринкової кон'юнктури, що й обумовлює домінування у структурі посівних площ зернових та технічних культур. При цьому мають місце проблеми із своєчасним збором урожаю та реалізацією за прийнятними цінами продукції.

2.2 Аналіз розвитку ринку сільськогосподарської продукції в умовах аграрних трансформацій

Тривалі трансформаційні процеси в аграрному секторі та становлення ринкових відносин неоднозначно позначилися на функціонуванні та теперішньому стані аграрних підприємств, зважаючи на низку прорахунків у фінансовій, кредитній і зовнішньоекономічній політиці держави, а також недосконалості і в окремі роки відсутності державної підтримки. Внаслідок вищенаведеного та інших обставин сьогодні в аграрному секторі спостерігається зменшення обсягів виробництва продукції, особливо продукції тваринництва, значне скорочення асортименту вироблюваної продукції, а також старіння основних фондів. Негативно на розвиток аграрного сектора впливають окупація Криму і трагічні події на Донбасі, де воєнні дії сприяють руйнуванню ключового аграрного потенціалу України.

Сутність поняття «ефективний аграрний ринок» полягає у формуванні умов для забезпечення розширеного відтворення усіх галузей та сфер ринку сільськогосподарської продукції, із задоволенням інтересів продавців, споживачів та держави. На даному етапі аграрних трансформацій важливою є державна підтримка розвитку аграрного сектора, зокрема у контексті підвищення рівня конкурентоспроможності вітчизняних сільськогосподарських товаровиробників.

З економічної точки зору, для ринку сільськогосподарської продукції характерними є нестабільність пропозиції товару (обумовлюється впливом природних чинників на показники урожайності сільськогосподарських культур), низьким рівнем еластичності попиту, нестабільним темпом росту товарообороту, значним коливанням цін, постійними змінами обсягу експорту та імпорту і ін. На основі цього ринок сільськогосподарської продукції вважають одним із слабо прогнозованих ринків, ризиковим та немобільним.

Так Б.К. Супіханова стверджує, що «... в сучасних умовах функціонування агропромислового виробництва є два шляхи розвитку, або обмежитися внутрішнім ринком, розвиваючи натуральне господарство і тоді, як мінімум, половина потенціалу АПК залишиться нереалізованою, або ж ефективно відстоювати конкурентні позиції країни на світових ринках в умовах вступу до СОТ» [12, с. 44].

Цілком погоджуємось із думкою Б.К. Супіханової з огляду на те, що сьогодні дійсно необхідно нарощувати обсяги, а в окремих випадках і відновлювати виробництво сільськогосподарської продукції насамперед з огляду на необхідність задоволення споживання населенням науково-обґрунтованих норм продукції певних видів, що не завжди виконується [12, с. 45]. З іншого боку, нарощувати сільськогосподарське виробництво необхідно з метою збільшення пропозиції продукції як на внутрішньому так і на зовнішньому ринках. Саме тому, сьогодні державна політика повинна спрямовуватися на забезпечення розвитку високоефективного, конкурентоспроможного АПК в цілому, з метою його подальшої інтеграції у світовий аграрний ринок.

Закономірно, що розвитку ринку сільськогосподарської продукції мало б сприяти проведення реформування різних галузей та сфер національної економічної системи. Проте, трансформація аграрного сектора відбувається тривалий період і характеризується відсутністю взаємозв'язку із розвитком ринків та іншими реформами національної економічної системи. Наслідком цього є неконтрольоване формування ринку сільськогосподарської продукції та недосконала інфраструктура.

Внаслідок аграрних трансформацій у сільському господарстві сформувалися невеликі за розмірами землекористування фермерські та приватні господарства. Водночас розпочали активну діяльність вертикально-інтегровані аграрні структури – аграрні холдинги. Таким чином, сільськогосподарські товаровиробники перебувають у нерівних фінансово-економічних умовах та можливостях здійснення господарської діяльності.

Вважаємо за доцільне здійснити групування сільськогосподарських підприємств Тербовлянського району Тернопільської області за наявними у користуванні земельними площами (табл. 2.5).

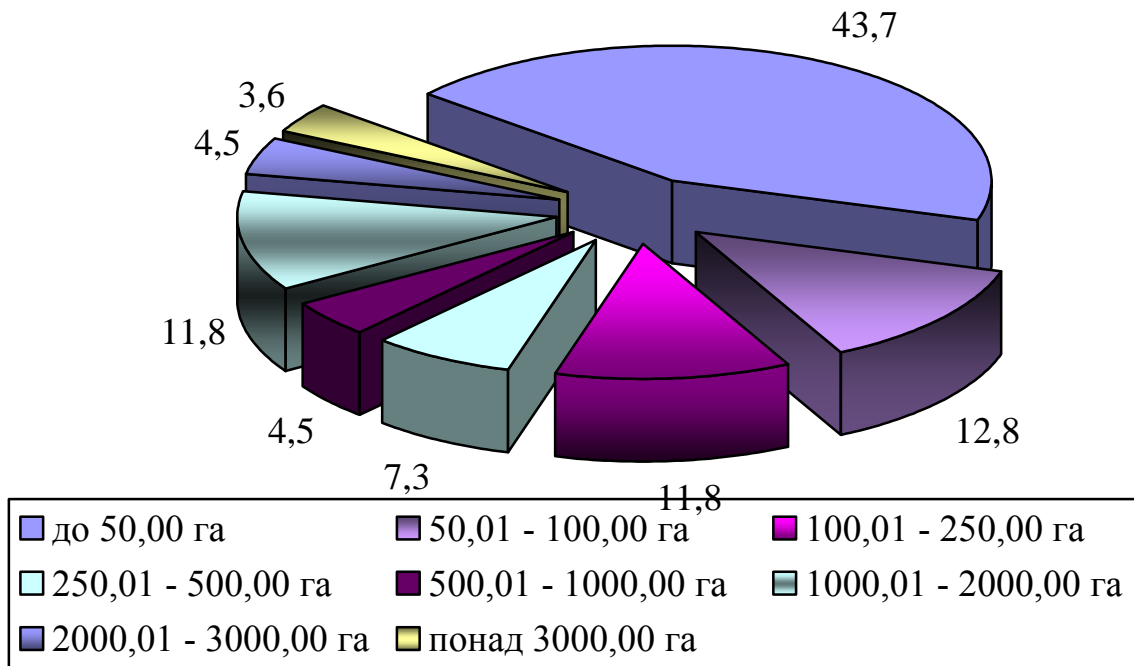

Рис. 2.3 Розподіл сільськогосподарських підприємств Тербовлянського району Тернопільської області за наявністю у користуванні земельних ресурсів у 2015 р., (%)

Джерело: Складено та розраховано за даними [50, с. 162]

Дані рис. 2.3 наочно демонструють, що у Тербовлянському районі Тернопільської області 43,7% сільськогосподарських підприємств здійснюють господарську діяльність на земельних площах до 50,0 га. Лише 11,8% сільськогосподарських підприємств мають у користування земельні площі від 1000,01 до 2000,00 га. Отже, нами з'ясовано, що наявні розміри землекористування сільськогосподарських підприємств у значній мірі обумовлюють структуру посівних площ сільськогосподарських культур, що пізніше формує асортиментні ряди на аграрному ринку.

На основі аналізу наявних земельних площ та структури посівних площ сільськогосподарських культур у всіх категоріях господарств Тербовлянського району Тернопільської області з'ясовано, що

домінантними є площі під посівами зернових культур і займають питому вагу – 64,9%. На другому місці - технічні культури із показником 20,4%, тоді як під картоплю та овоче-баштанні культури і кормові культури відведено приблизно однакові площі – 7,4% та 7,3% відповідно (рис. 2.4).

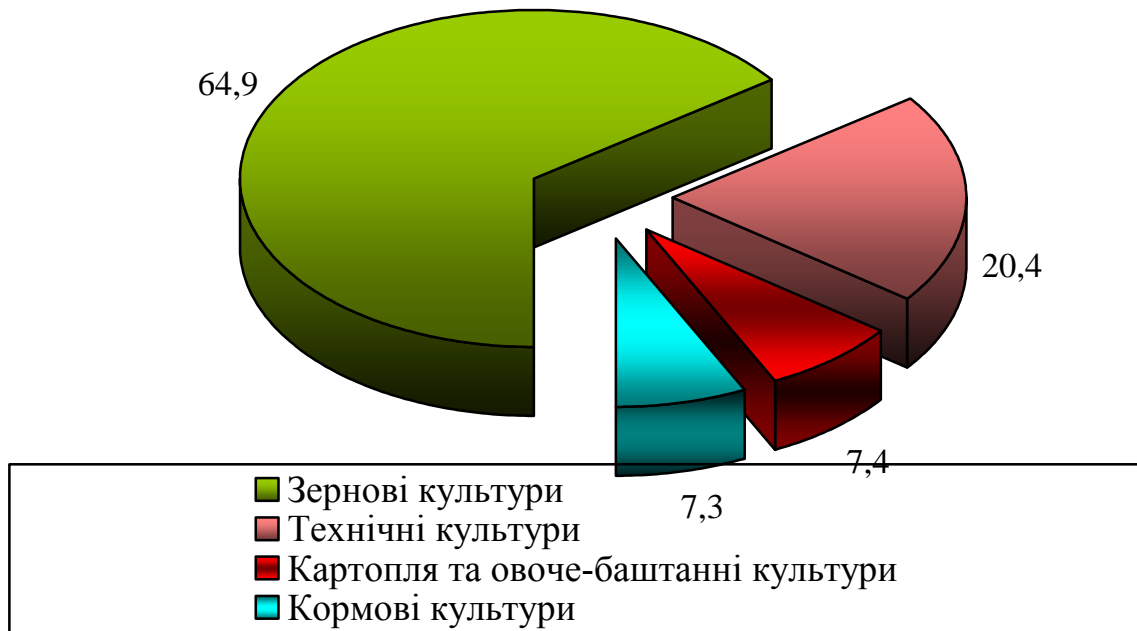

Рис. 2.4 Структура посівних площ сільськогосподарських культур у всіх категоріях господарств Терешківського району Тернопільської області у 2015 р., (%)

Джерело: Складено та розраховано за даними [50, с. 147]

Отже, сучасні сільськогосподарські товаровиробники досліджують кон'юнктуру ринку сільськогосподарської продукції, а тому надають перевагу вирощуванню менш трудомістких та більш затребуваних на ринку сільськогосподарських культур. З одного боку такий підхід є виправданим, адже товаровиробники прагнуть отримати максимально-можливий прибуток, а з іншого боку – це негативно позначається на якості та структурі земельних ресурсів, оскільки зернові, а особливо технічні культури надто виснажують ґрунти.

Нами також з'ясовано наявність важливої та невирішеної проблеми, яка стосується входу на ринок сільськогосподарської продукції, виробленої

дрібними фермерськими господарствами, а також особистими підсобними господарствами та власниками земельних часток (паїв). Особливо гостро це питання стосується власників земельних часток (паїв). Адже по-перше - до цього часу не забезпечено виділення землі в натурі (на місцевості із встановленням відповідних межових знаків), що унеможлиблює її цільове використання; по-друге, - здаючи землю в оренду, землевласники отримують орендну плату у незначних розмірах, а товарне виробництво могло б забезпечити їм значно вищі доходи, а також одночасно забезпечити диверсифікацію та стабілізацію внутрішнього ринку сільськогосподарської продукції.

В умовах тривалих аграрних трансформацій механізм оренди земельних часток (паїв) не виправдав надії землевласників. Адже з кожним роком селяни втрачають надії на пожвавлення розвитку товарного сільськогосподарського виробництва у аграрних підприємствах та відновлення його позицій як головного джерела доходів сільського населення. З іншого боку в аграрному секторі має місце низька продуктивність праці, особливо порівняно із зарубіжними країнами. Це зумовлює високу трудомісткість процесу виробництва сільськогосподарської продукції, а особливо продукції тваринництва.

На основі проведених досліджень нами з'ясовано, що у аграрних підприємствах Тербовлянського району в останні роки збільшилося поголів'я свиней, натомість поголів'я ВРХ дещо зменшується (табл. 2.5). Так аналіз даних, приведених у табл. 2.5 наочно демонструє стан розвитку галузі тваринництва в усіх категоріях господарств Тербовлянського району і Тернопільської області за період 2013 – 2015 рр., де відстежується збільшення поголів'я свиней на 13,9% та 14,6% відповідно. На 2,9% бачимо збільшення поголів'я овець та кіз у області загалом, тоді як у досліджуваному районі навпаки зменшення даного поголів'я на 8,1%. Негативною тенденцією вважаємо поступове зменшення поголів'я ВРХ, де за

період 2013 – 2015 рр. у Тербовлянському районі відбулося зменшення на 18,8%, а загалом по області – на 16,9%.

Таблиця 2.5

**Аналіз розвитку галузі тваринництва в усіх категоріях господарств
Тербовлянського району Тернопільської області за період 2013 – 2015 р.**

(на кінець року; голів)

Показники	Роки			2015 р. в % до 2013 р.
	2013	2014	2015	
Тербовлянський район				
Поголів'я ВРХ	17707	16497	14494	81,9
Поголів'я корів	9106	8558	7998	87,8
Поголів'я свиней	26367	30196	30038	113,9
Поголів'я овець та кіз	986	967	906	91,9
По області				
Поголів'я ВРХ	196450	185854	163333	83,1
Поголів'я корів	112366	106998	99797	88,8
Поголів'я свиней	372069	406873	426488	114,6
Поголів'я овець та кіз	12448	12861	12814	102,9

Джерело: Складено та розраховано за даними [50, с. 163 - 166]

Отже, на основі проведеного дослідження, можемо констатувати, що в умовах затяжних аграрних трансформацій розвиток ринку сільськогосподарської продукції відбувається здебільшого стихійно. Відповідно негативний вплив на формування і розвиток аграрного ринку здійснюють кризові явища національної економічної системи, що супроводжується зниженням доходів населення, а отже і їх купівельної спроможності. Наслідком цього є скорочення споживання населенням базових продуктів харчування, особливо висококалорійних: м'яса, молока та молочних продуктів, рибних продуктів, де середньорічний рівень їх

споживання у розрахунку на 1 особу є на порядок нижчим від науково-обґрунтованих фізіологічних нормативів (табл. 2.6).

Таблиця 2.6

**Аналіз споживання основних продуктів харчування населенням
Тернопільської області у розрахунку
на одну особу за рік за період 1990-2015 рр., (кг)**

Види продукції	Роки					Рекомендовані норми	Довідково: споживання на одну особу на рік у 2015 р. в Україні
	1990	2000	2010	2015			
М'ясо та м'ясні продукти (включаючи субпродукти та жир сирець)	51,8	34,6	45,5	47,5	83,0	54,1	
Молоко та молочні продукти	373,8	288,2	237,2	236,3	380,0	222,8	
Яйця, шт.	282,0	187,0	269,0	294,0	290,0	310,0	
Хлібні продукти	128,4	136,6	118,7	103,3	101,0	108,5	
Картопля	219,9	189,9	165,7	161,3	124,0	141,0	
Овочі та баштанні продовольчі культури	86,1	87,6	129,8	167,3	161,0	163,2	
Плоди, ягоди та виноград	30,9	20,8	32,8	41,5	90,0	52,3	
Риба та рибні продукти	12,2	5,5	10,3	7,7	20,0	11,1	
Цукор	54,7	32,7	29,3	31,0	38,0	36,3	
Олія	10,6	8,1	15,2	13,0	13,0	13,1	

Джерело: Складено за даними [50, с. 36-37]

Таким чином, з даних табл. 2.6 бачимо, що у 2015 р. порівняно із попередніми роками, населення Тернопільської області менше споживає м'яса та м'ясних продуктів, молока та молочної продукції, картоплі, хлібних продуктів, риби та рибних продуктів та цукру. Натомість більше стали споживати яєць, овочів та баштанних продовольчих культур, а також плодів, ягід та винограду. При цьому у відповідності із затвердженими нормами споживання основних продуктів харчування, у 2015 р. населенням Тернопільської області більше норми на 1,4% спожито яєць, на 2,3% хлібних

продуктів, на 30,1% - картоплі і на 3,9% - овочів та баштанних продовольчих культур. Разом з тим менше затверджених норм у 2015 р. населенням спожито м'яса та м'ясних продуктів – на 42,8%, молока та молочних продуктів – на 37,8%, плодів, ягід та винограду – на 53,9%, риби та рибних продуктів – на 61,5% і цукру – на 18,4%. Отже, нинішня модель споживання основних продуктів харчування характеризується коливаннями, зумовленими кризовими явищами.

Нами з'ясовано, що за таких умов має місце нееластичний попит на сільськогосподарську продукцію та інші продукти харчування, де при зростанні цін споживачі купують менше продовольства, і навпаки купують більше при їх зниженні. Відтак місткість ринку сільськогосподарської продукції значним чином обмежується платоспроможним попитом населення. Також проведені дослідження показують, що сьогодні проблемою є не відсутність основних продуктів харчування на ринку сільськогосподарської продукції, а відсутність достатніх доходів для їх придбання. Як наслідок це негативно позначається на фінансовому стані товаровиробників, оскільки сільськогосподарська продукція характеризується порівняно короткими термінами зберігання.

Отож для стабілізації розвитку вітчизняного ринку сільськогосподарської продукції насамперед необхідно забезпечити завершення аграрної реформи. Окрім цього необхідно покращити економічну ситуацію в країні, що позитивно вплине на усі сфери суспільного життя. На даному етапі сільськогосподарські товаровиробники здійснюють господарську діяльність у невизначених, часто ризикових умовах, що і позначається на формуванні та умовах функціонування ринку сільськогосподарської продукції.

2.3 Дослідження стану системи реалізації продукції сільськогосподарськими товаровиробниками

Сьогодні надзвичайно важливим та злободенним питанням для сільськогосподарських товаровиробників є реалізація виробленої продукції, що є завершальним етапом руху продукції із сфери виробництва у сферу споживання або у сферу переробки, від результатів якої залежать масштаби розширеного відтворення сільськогосподарського виробництва. Окрім цього умови та результати процесу реалізації продукції обумовлюють кінцеві результати господарської діяльності, тобто є завершальним етапом формування економічних вигод (отримання прибутку).

Оскільки сільськогосподарські підприємства функціонують на засадах ринкової економіки, то невід'ємною складовою частиною процесу реалізації продукції є дослідження ринкової кон'юнктури та наявність належної інфраструктури. Сьогодні у системі збуту сільськогосподарської продукції вирішальна роль належить недержавним суб'єктам економічної системи, між якими під впливом ринкової кон'юнктури формуються виробничо-економічні зв'язки. Ефективність збутової політики в аграрній сфері значним чином залежить від міри впровадження системи сучасного маркетингу. Це також стосується і сільгоспвиробників, яким доводиться самостійно знаходити та налагоджувати маркетингові збутові канали для забезпечення реалізації виробленої продукції. Зважаючи на кількість зайнятих у сільському господарстві працівників, а також кількість функціонуючих аграрних підприємств, можна констатувати, що у більшості підприємств функції провідних спеціалістів виконуються однією особою, а тому функціонування повноцінних підрозділів, відділів, служб поки що є неможливим.

Особливістю збутової системи на засадах ринкової економіки є її багатоканальність, що неоднозначно позначається на відпускових цінах, а отже і на фінансових результатах сільськогосподарських товаровиробників. Таким чином, під процесом реалізації сільськогосподарської продукції слід

розуміти певні обсяги продукції, реалізованої аграрними підприємствами за усіма можливими каналами: переробним підприємствам, на ринку, організаціям, населенню (в рахунок оплати праці, включаючи реалізацію через систему громадського харчування), пайовикам (в рахунок орендної плати за використання земельних часток (паїв), а також на товарних біржах, аукціонах, тощо (табл. 2.7).

Таблиця 2.7

Динаміка реалізації продукції сільськогосподарськими підприємствами Тернопільської області за окремими каналами, (тис. т)

Види продукції	Роки				
	1990	2000	2013	2014	2015
Переробним підприємствам					
Зернові культури	270,2	12,1	52,2	73,4	81,9
Олійні культури	8,9	0,3	9,0	14,1	17,7
Цукрові буряки	3301,2	634,0	1433,5	432,3	1065,7
Овочі	76,3	0,6	-	-	-
Плоди та ягоди	5,7	0,3	1,8	1,1	4,7
Худоба та птиця	133,3	3,0	10,2	16,6	20,9
Молоко та молочні продукти	505,1	36,8	39,1	44,4	49,7
На ринку					
Зернові культури	18,9	86,7	51,2	55,4	44,7
Олійні культури	-	4,4	2,0	1,7	1,6
Цукрові буряки	-	12,9	-	-	-
Овочі	5,7	2,5	0,1	0,5	0,4
Плоди та ягоди	1,5	3,1	0,3	-	0,4
Худоба та птиця	3,6	13,5	1,7	2,1	2,3
Молоко та молочні продукти	-	9,8	0,1	-	-
Населенню в рахунок оплати праці та пайовикам в рахунок орендної плати					
Зернові культури	183,8	84,4	90,5	82,4	82,3
Олійні культури	-	0,4	0,1	0,0	0,1
Цукрові буряки	-	20,2	-	-	-
Овочі	1,5	0,6	-	-	-
Плоди та ягоди	0,1	0,3	-	-	-
Худоба та птиця	2,1	7,8	0,1	0,1	0,1

<i>продовження табл. 2.7</i>					
Молоко та молочні продукти	0,3	1,5	–	–	-
За іншими напрямками					
Зернові культури	-	90,6	1198,6	1270,5	1461,8
Олійні культури	–	1,2	161,9	221,2	267,8
Цукрові буряки	–	7,7	131,1	76,8	42,3
Овочі	–	0,4	9,0	15,2	10,0
Плоди та ягоди	–	-	1,0	2,5	6,9
Худоба та птиця	0,1	2,0	4,7	5,6	9,8
Молоко та молочні продукти	–	0,6	1,0	0,5	0,2

Джерело: Складено за даними [50, с. 94]

Проведені дослідження свідчать, що в останні роки реалізація сільськогосподарської продукції в основному здійснюється через комерційні канали, які є найменш організованими та прозорими, але забезпечують дохідність сільськогосподарських товаровиробників. Також сільськогосподарську продукцію економічно доцільно збувати на стихійних ринках, через власну торговельну мережу та недержавні збутові організації. За таких умов сільгоспвиробники можуть самостійно встановлювати відпускні ціни на власну продукцію, проте такі збутові канали не характеризуються прозорістю, а отже сприяють підвищенню ризику, - особливо для невеликих підприємств (фермерських господарств, приватних сільськогосподарських підприємств).

Для здійснення ґрунтового аналізу наявних збутових каналів та їх розвитку необхідно насамперед дослідити процес здійснення господарської діяльності аграрними підприємствами, характер потреб пересічних споживачів, а також інших партнерів ринку сільськогосподарської продукції. Нами з'ясовано, що безпосередня взаємодія товаровиробників і споживачів має місце на ринках, ярмарках. Проте, наявність значної кількості посередницьких структур різними способами перешкоджають здійсненню торгівлі безпосередніми товаровиробниками задля отримання власної вигоди. Відтак приблизно третя частина валового виробництва сільськогосподарської

продукції до кінцевих споживачів надходить через інші суб'єкти (посередницькі структури) аграрного ринку.

У табл. 2.8 нами приведено інформацію щодо наявності та використання торгової мережі на ринках Тернопільської області у розрізі адміністративних районів.

Таблиця 2.8

Наявність і використання торгової мережі на ринках Тернопільської області у розрізі адміністративних районів

(станом на 1 січня 2016 р.)

Назва адміністративної одиниці	Площа ринків, м ²		Кількість торгових місць
	усього	з неї відведена під торгівлю	
Тернопільська область	417619,0	261453,0	13411,0
м. Тернопіль	122248,0	101548,0	5416,0
м. Чортків	7400,0	6000,0	546,0
Райони			
Бережанський	24817,0	17210,0	787,0
Борщівський	32597,0	31307,0	758,0
Бучацький	8580,0	8580,0	505,0
Гусятинський	19633,0	9050,0	504,0
Заліщицький	10856,0	8020,0	480,0
Збаразький	29200,0	27800,0	693,0
Зборівський	–	–	–
Козівський	4001,0	1661,0	223,0
Кременецький	85639,0	7537,0	1464,0
Лановецький	15700,0	2027,0	375,0
Монастириський	21587,0	19358,0	287,0
Підволочиський	5740,0	2590,0	177,0
Підгаєцький	1800,0	850,0	333,0
Теребовлянський	11956,0	4915,0	407,0
Тернопільський	–	–	–
Чортківський	–	–	–
Шумський	15865,0	13000,0	456,0

Джерело: Складено за даними [50, с. 36-37]

Отже, станом на 1 січня 2016 р. у Тернопільській області було 13411 місць загальною площею 417619 м², з яких 261453 м² відведено під торгівлю. Відтак у Теребовлянському районі зосереджено лише 3,0% торгових місць області. Проте сільгоспвиробники досліджуваного району мають можливість реалізовувати власну продукцію як на ринках суміжних районів, так і в обласному центрі, зважаючи на близьке розташування.

Проведеними дослідженнями з'ясовано, що в останні роки сільськогосподарські підприємства реалізують певних видів сільськогосподарську продукцію (зернові, олійні культури і молоко та молокопродукти) через прямі посередницько-збутові ланки. Внаслідок цього в окремі роки вітчизняні переробні підприємства відчували брак окремих видів сировини. Отже, сільськогосподарські товаровиробники у процесі організації діяльності орієнтуються на потреби ринку, масштаб яких обумовлюється поточною кон'юнктурою.

Відтак дослідженнями виявлено, що на вибір каналу збуту сільськогосподарськими товаровиробниками впливають наступні умови: вигідні ціни, стабільний збут, наявність передоплати, репутація покупця, здійснення покупцем транспортування (зберігання) продукції, невимогливість покупця щодо якісних характеристик продукції. Варто зауважити, що кожний товаровиробник в залежності від стану та умов здійснення діяльності індивідуально визначає пріоритетність умов реалізації продукції.

При цьому ефективність процесу реалізації продукції обумовлюється здебільшого високими цінами для товаровиробників, і для споживачів – відносно нижчими цінами та задовільною якістю. Саме тому на ринку сільськогосподарської продукції важливо забезпечити раціональне співвідношення між цінами та доходами ринкових суб'єктів. У табл. 2.8 нами приведено середні ціни реалізації продукції сільського господарства.

За період 2000 – 2015 рр. спостерігається зростання середніх реалізаційних цін по усіх видах продукції сільського господарства. Зокрема

ціни на плоди та ягоди зросли аж у 37,0 рази, овочів – у 14,4 рази, олійних культур – у 12,5 рази. Слід зауважити, що протягом досліджуваного періоду, а особливо в останні роки спостерігається поступове зростання цін на сільськогосподарську продукцію. Отож у 2015 р. 1 тонна зернових та зернобобових культур коштувала 2680,0 грн., тоді як у 2014 р – лише 1729,5 грн. Порівняно несуттєво за період 2000 – 2015 рр. зросли ціни на цукрові буряки – лише у 4,1 рази, зернові та зернобобові культури – у 5,3 рази та яйця – 5,2 рази.

Таблиця 2.9

Середні ціни реалізації продукції сільського господарства аграрними підприємствами Тернопільської області за період 2000 – 2015 рр., (грн. за т)

Продукція	Роки				2015 р. рази (+;-)	
	2000	2013	2014	2015	до	
					2000 р.	2013 р.
Зернові та зернобобові культури	507,2	1282,4	1729,5	2680,0	5,3	2,1
Олійні культури	573,9	3157,5	4034,0	7190,0	12,5	2,3
Цукрові буряки	120,3	372,9	487,7	840,9	7,0	2,3
Картопля	449,8	1899,3	2325,5	1845,0	4,1	0,9
Овочі	850,3	3624,9	5773,9	12278,8	14,4	3,4
Плоди та ягоди	170,5	4477,3	2814,8	6306,5	37,0	1,4
Худоба та птиця (у живій вазі)	2012,0	13519,7	16480,8	22470,7	11,2	1,7
Молоко та молочні продукти	530,3	3444,2	3735,2	4569,0	8,6	1,3
Яйця (за тис. шт.)	203,9	598,0	665,5	1061,7	5,2	1,8

Джерело: <http://www.te.ukrstat.gov.ua/files/SG/SG8.htm>

Таким чином, проаналізувавши середні ціни реалізації продукції, можемо припустити наявність їх незначних коливань протягом календарного

року. При цьому на ефективність реалізації товару впливає показник собівартості виробництва одиниці товару, яка прямо впливає на прибуток підприємства: чим нижча собівартість – тим більший прибуток. Економічним показником рівня ефективності реалізації продукції є рівень рентабельності виробництва (табл. 2.10)

Таблиця 2.10

Ефективність реалізації продукції сільськогосподарськими підприємствами Тернопільської області за період 2013 - 2015 рр.

Види продукції	2013 р.	2014 р.	2015 р.
	Рівень рентабельності (збитковості), %	Рівень рентабельності (збитковості), %	Рівень рентабельності (збитковості), %
Зернові культури	18,2	3,3	27,2
Цукрові буряки	7,1	-6,6	6,6
Соняшник	25,6	13,0	42,9
Картопля	-23,3	30,4	-5,2
Овочі	19,6	20,1	6,9
Молоко	11,6	15,2	13,5
М'ясо: ВРХ	-8,9	-24,6	-13,8
- свиней	5,4	8,1	10,8
- овець і кіз	-10,7	-40,6	-29,0
- птиці	1,4	-23,0	-13,5
Яйця	23,2	24,5	33,2

Джерело: Складено за даними [50, с. 36-37]

Аналіз приведених даних у табл. 2.10 демонструє, що у 2015 р. реалізація аграрними підприємствами сільськогосподарської продукції здебільшого є прибутковою, де найвищий рівень рентабельності спостерігався по соняшнику – 42,9% та зернових культурах – 27,2%. Збитковим у 2015 р. для аграріїв Тернопільської області було вирощування картоплі із показником рентабельності -5,2%, а також по галузі тваринництва: виробництво м'яса ВРХ -13,8%, овець та кіз -29,0% та м'яса

птиці -13,5%. Відтак впродовж 2013 – 2015 рр. зростає рентабельність виробництва м'яса свиней та яєць, де у 2015 р. показники рентабельності становили 10,8% та 33,2% відповідно.

Приведені показники рентабельності виробництва сільськогосподарської продукції свідчать про те, що сільськогосподарські товаровиробники поступово відмовлятимуться від виробництва збиткової продукції. З іншого боку, така ситуація негативно позначається на сільськогосподарському виробництві, зокрема: знижує можливості матеріального стимулювання працівників; у структурі матеріальних витрат на виробництво продукції домінують витрати на покупні ресурси, хоча їх реальне використання скоротилося у декілька разів; має місце спрощення технологічного процесу виробництва продукції, що сприяє зниженню урожайності якості та конкурентоспроможності.

У процесі проведеного дослідження нами з'ясовано, що освоєння та вихід на нові ринки сільгоспвиробниками потребує витрат часу та прикладення додаткових зусиль, а також асоціюється із низкою проблем: відсутність повноцінних та у певній кількості партій продукції; проблеми з транспортуванням; проблеми з пакуванням; проблеми із довготривалим зберіганням; обмеженість закупівельних організацій; брак інформації про ринки збуту; низький попит на продукцію; низькі закупівельні ціни, тощо. Проте за умови вирішення вказаних вище питань, а також формування належної інфраструктури ринку сільськогосподарської продукції прибутковість сільськогосподарського виробництва зросте у декілька разів.

Таким чином, на часі формування належних умов та механізмів для забезпечення розвитку та ефективного функціонування інфраструктури ринку сільськогосподарської продукції, що є виключно питанням загальнодержавного значення у контексті гарантування забезпечення її продовольчої безпеки та реалізації експортного потенціалу на зовнішніх аграрних ринках.

Висновки до II розділу

1. Географічне розташування Теребовлянського району Тернопільської області, природно-кліматичні умови, а також наявний ресурсний потенціал (засоби праці, предмети праці та трудові ресурси) відображають об'єктивні умови доцільності здійснення сільськогосподарського виробництва. Слід зазначити, що сьогодні формування ресурсного потенціалу сільськогосподарських підприємств відбувається в складних політичних та економічних умовах національної економічної системи, а також в умовах постійного скорочення площ сільськогосподарських земель, зменшення кількості бажаючих працювати в аграрних підприємствах, особливо з числа молоді, що в кінцевому результаті негативно позначається на кінцевих результатах діяльності господарюючих суб'єктів і галузі загалом.

2. Станом на 1 листопада 2016 р. у Теребовлянському районі Тернопільської області функціонувало 105 сільськогосподарських підприємств, з числа яких 13 господарських товариств, 30 приватних підприємств, 59 фермерських господарств та 3 підприємства інших форм господарювання. При цьому у Теребовлянському районі відсутні підприємства державної форми власності та виробничі кооперативи. Сільськогосподарські підприємства Теребовлянського району здійснюють господарську діяльність на орендованих у власників земельних часток (паїв) землях, загальна площа яких становить 43,1 тис. га, де з них 42,6 тис. га становить рілля.

3. За останні 15 років кількість зайнятих працівників в сільськогосподарському виробництві Тернопільської області зменшилася у 6,4 рази, або ж на 60318 осіб, тоді як у Теребовлянському районі аналогічно у 6,4 рази і на 4428 осіб менше. Очевидною є стабілізація процесу зменшення кількості працюючих в сільському господарстві, починаючи з 2010 року. У 2015 р. порівняно із 2000 р. кількість тракторів у аграрних підприємствах району зменшилася на 74,9 %, зернозбиральних комбайнів – на 76,0 %,

кукурудзозбиральних комбайнів – на 66,7 % та бурякозбиральних комбайнів – на 12,5 %. Проведеними дослідженнями встановлено, що рівень технічного забезпечення підприємства прямо впливає на виробництво валової продукції.

4. У Тербовлянському районі Тернопільської області 43,7% сільськогосподарських підприємств здійснюють господарську діяльність на земельних площах до 50,0 га. Лише 11,8% сільськогосподарських підприємств мають у користування земельні площі від 1000,01 до 2000,00 га. Отже, нами з'ясовано, що наявні розміри землекористування сільськогосподарських підприємств у значній мірі обумовлюють структуру посівних площ сільськогосподарських культур, де домінантними є площі під посівами зернових культур і займають питому вагу – 64,9%. На другому місці - технічні культури із показником 20,4%, тоді як під картоплю та овоче-баштанні культури і кормові культури відведено приблизно однакові площі – 7,4% та 7,3% відповідно.

5. Стан розвитку галузі тваринництва в усіх категоріях господарств Тербовлянського району і Тернопільської області за період 2013 – 2015 рр. відстежується збільшенням поголів'я свиней на 13,9% та 14,6% відповідно. На 2,9% збільшилося поголів'я овець та кіз у області загалом, тоді як у досліджуваному районі навпаки зменшення даного поголів'я на 8,1%. Негативною тенденцією вважаємо поступове зменшення поголів'я ВРХ, де за період 2013 – 2015 рр. у Тербовлянському районі відбулося зменшення на 18,8%, а загалом по області – на 16,9%.

6. Таким чином, в умовах затяжних аграрних трансформацій розвиток ринку сільськогосподарської продукції відбувається здебільшого стихійно. Відповідно негативний вплив на формування і розвиток аграрного ринку здійснюють кризові явища національної економічної системи, що супроводжується зниженням доходів населення, а отже і їх купівельної спроможності. Наслідком цього є скорочення споживання населенням базових продуктів харчування, особливо висококалорійних: м'яса, молока та молочних продуктів, рибних продуктів, де середньорічний рівень їх

споживання у розрахунку на 1 особу є на порядок нижчим від науково-обґрунтованих фізіологічних нормативів. Менше затверджених норм у 2015 р. населенням спожито м'яса та м'ясних продуктів – на 42,8%, молока та молочних продуктів – на 37,8%, плодів, ягід та винограду – на 53,9%, риби та рибних продуктів – на 61,5% і цукру – на 18,4%. Отже, нинішня модель споживання основних продуктів харчування характеризується коливаннями, зумовленими кризовими явищами.

7. У 2015 р. реалізація аграрними підприємствами сільськогосподарської продукції здебільшого є прибутковою, де найвищий рівень рентабельності спостерігався по соняшнику – 42,9% та зернових культурах – 27,2%. Збитковим у 2015 р. для аграріїв Тернопільської області було вирощування картоплі із показником рентабельності -5,2%, а також по галузі тваринництва: виробництво м'яса ВРХ -13,8%, овець та кіз -29,0% та м'яса птиці -13,5%. Відтак впродовж 2013 – 2015 рр. зростає рентабельність виробництва м'яса свиней та яєць, де у 2015 р. показники рентабельності становили 10,8% та 33,2% відповідно.

8. На основі проведених досліджень нами з'ясовано, що має місце нееластичний попит на сільськогосподарську продукцію та інші продукти харчування, де при зростанні цін споживачі купують менше продовольства, і навпаки купують більше при їх зниженні. Відтак місткість ринку сільськогосподарської продукції значним чином обмежується платоспроможним попитом населення. Також проведені дослідження показують, що сьогодні проблемою є не відсутність основних продуктів харчування на ринку сільськогосподарської продукції, а відсутність достатніх доходів для їх придбання. Як наслідок це негативно позначається на фінансовому стані товаровиробників, оскільки сільськогосподарська продукція характеризується порівняно короткими термінами зберігання.

РОЗДІЛ ІІІ

НАПРЯМИ ОПТИМІЗАЦІЇ РОЗВИТКУ РИНКУ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОЇ ПРОДУКЦІЇ

3.1 Оптимізація інфраструктури ринку сільськогосподарської продукції

На даному етапі розвитку вітчизняного аграрного сектора першочерговим завданням є створення належних умов і механізмів для забезпечення розвитку та ефективного функціонування інфраструктури ринку сільськогосподарської продукції, - як запоруки забезпечення продовольчої безпеки країни та максимальної реалізації експортного потенціалу. Інфраструктура ринку сільськогосподарської продукції являє собою систему організацій та інституцій, які забезпечують взаємозв'язок структурних елементів ринку та сприяють вільному руху (обміну) сільськогосподарського продовольства, безперервному процесу відтворення та ефективного функціонування сфер кінцевого споживання.

Загальновідомо, що будь-який ефективний ринок, в тому числі і ринок сільськогосподарської продукції являє собою сукупність економічних відносин, спроможних забезпечити реалізацію виробленої продукції та функціонує на основі базових економічних законів. Зокрема одним із найважливіших є закон вартості, який дозволяє з операцій купівлі – продажу отримати усі відрахування, а остаточна вартість товару може бути встановлена покупцем у відповідності до оцінки задоволення власних потреб.

Відповідно закон економії ресурсів ґрунтується на удосконаленні якості продукції, знижуючи при цьому витрати на її виробництво. За умови порушення закону економії ресурсів закон вартості реалізовується не у повній мірі. Закон рівноваги забезпечує врівноваження представленого на продаж обсягу сільськогосподарської продукції попитом споживачів,

підтвердженого купівельною спроможністю. Таким чином, ефективність ринку сільськогосподарської продукції здебільшого вбачається у забезпеченні обсягів виробництва продукції для задоволення потреб усіх суб'єктів ринку у повному обсязі та за прийнятними цінами.

Проведеними дослідженнями встановлено, що формування ефективного ринку сільськогосподарської продукції можливо забезпечити на основі наявності «здорового» конкурентного середовища, системи прав власності та економічної свободи.

Отже, ефективний ринок сільськогосподарської продукції являє собою логічно побудовану сукупність організацій, підприємств та установ, - тобто належну інфраструктуру, яка забезпечує збалансованість пропозиції та попиту, рівновагу цінового паритету, достатній рівень конкурентоспроможності продукції як на внутрішньому так і на зовнішньому ринках.

Інфраструктура ринку – це сукупність організаційних, економічних та правових форм, які забезпечують ефективне функціонування відносин в умовах ринкової економіки. З іншого боку наявність інфраструктури забезпечує суб'єктам ринку можливість реалізувати власні ділові інтереси.

За таких умов процес формування оптимальної інфраструктури ринку сільськогосподарської продукції повинно базуватися на засадах збалансованої взаємодії усіх її структурних елементів, з метою забезпечення перспективного розвитку як цілісної організованої та впорядкованої системи, спроможної ефективно вирішувати усі завдання та проблеми. На основі проведених досліджень вважаємо, що інфраструктура ринку сільськогосподарської продукції повинна включати низку елементів, що спроможні забезпечити обслуговування ринкових відносин. Для здійснення аналізу їх необхідно згрупувати за ознакою спорідненості виконуваних завдань та функцій, необхідних для забезпечення функціонування ринку сільськогосподарської продукції (рис. 3.1).

Рис. 3.1 Організаційна інфраструктура ринку сільськогосподарської продукції

Джерело: сформовано автором на основі проведених досліджень

На основі застосування такого підходу виокремлюють такі складові: ринок ресурсів та продукції; ринок фінансових ресурсів і послуг; ринок інформаційних послуг; ринок матеріально-технічного забезпечення та ринок кадрового забезпечення.

В умовах злагодженого функціонування усіх структурних елементів інфраструктури ринку сільськогосподарської продукції можливо забезпечити прозорі операції товароруху та поступово стабілізувати ринок. Наведена на рис. 3.1 інфраструктура ринку сільськогосподарської продукції охоплює підприємства, організації, установи, агроторгові доми, біржі, заготівельні, збутові і обслуговуючі кооперативи, оптові ринки, ринки роздрібної торгівлі, установи, що забезпечують моніторинг цін, дорадницькі служби.

Укази Президента України «Про заходи щодо забезпечення формування та функціонування аграрного ринку» від 6 червня 2000 р., «Про заходи щодо прискорення розвитку аграрного ринку» від 8 серпня 2002 р. виступають правовим підґрунтям для оптимізації наявної інфраструктури ринку сільськогосподарської продукції та зокрема передбачали реалізацію низки заходів, зокрема у контексті завершення аграрної реформи, врегулювання функціонування оптових аграрних ринків, розробки програм регіонального значення для розвитку обслуговуючих кооперативів, а також забезпечення створення Агентства із розвитку ринку сільськогосподарської продукції.

На сьогоднішній день ефективне функціонування ринку сільськогосподарської продукції в значній мірі обумовлюється досконалістю таких його структурних елементів як оптових ринків та ринків роздрібної торгівлі продукцією сільського господарства. Необхідність їх функціонування насамперед зумовлюється значною кількістю невеликих за розмірами землекористування аграрних підприємств (для прикладу у Тербовлянському районі Тернопільської області питома вага аграрних підприємств із наявністю у користуванні земельних ресурсів до 50 га становить 43,7%), а також господарствами населення, які забезпечують

виробництво у значних обсягах окремих видів аграрної продукції (особливо продукції тваринництва). Оптові ринки є важливим елементом інфраструктури ринку сільськогосподарської діяльності, а їх функціонування та розвиток здійснюються у відповідності до Закону України «Про оптові ринки сільськогосподарської продукції» від 25 червня 2009 р. так у відповідності до вказаного Закону України основними напрямками діяльності оптових ринків сільськогосподарської продукції є наступні:

- створення належних умов для здійснення операцій «купівлі-продажу» сільськогосподарської продукції;
- сприяння оперативному просуванню продукції у торговельному ланцюгу від виробника до споживача;
- формування однакових можливостей виходу на ринок сільськогосподарської продукції товаровиробникам, постачальникам та споживачам для виходу на ринок;
- встановлення переліку необхідної сільськогосподарської продукції, максимально наближеного до номенклатури виробленої продукції, мінімізація витрат сільськогосподарської продукції;
- забезпечення населення якісною продукцією сільського господарства;
- облаштування місць для здійснення купівлі-продажу сільськогосподарської продукції та їх закріплення за продавцями на основі укладання відповідного договору;
- виокремлення місць продажу однорідної сільськогосподарської продукції;
- сприяння та підтримка вітчизняних товаровиробників для отримання прибутку внаслідок реалізації аграрної продукції;
- забезпечення своєчасного отримання операторами оптових ринків сільськогосподарської продукції достовірної інформації про ринкову кон'юнктуру на ринку сільськогосподарської продукції та достовірні дані щодо якісних характеристик продукції;

- організація допомоги операторам оптових ринків аграрної продукції щодо підготовки продукції сільського господарства до купівлі та продажу;
- організація та забезпечення реалізації ветеринарно-санітарного контролю і нагляду у відповідності із затвердженими Кабінетом Міністрів України Правилами здійснення ветеринарно-санітарного контролю і нагляду для оптових ринків сільськогосподарської продукції.

Окрім наведених вище завдань, ринок сільськогосподарської продукції через систему надання послуг створює належні умови для забезпечення здійснення оптової торгівлі сільськогосподарської продукції. Загалом в Україні є успішні приклади оптових ринків сільськогосподарської продукції, зокрема у м. Львів – ринок «Шувар»; на Херсонщині – ринок «Великі копані»; на Черкащині - ринок живої худоби «Чародій». Також ринки оптової торгівлі сільськогосподарської продукції функціонують у Херсонській, Харківській, Одеській, Хмельницькій, Чернівецькій, Тернопільській та інших областях, проте ці ринки не у повній мірі відповідають вимогам та стандартам оптової торгівлі, а також є недостатньо розвиненою та наповненою відповідними структурними елементами їх інфраструктура.

Зауважимо, що відповідною Постановою Кабінету Міністрів України було затверджено «Державну цільову програму створення оптових ринків сільськогосподарської продукції», яка передбачала створення 25 оптових ринків до 2013 року. Загальний кошторис реалізації даної цільової програми складав 4,0 млрд. грн., з яких 1,2 млрд. грн. – асигнування за рахунок державного бюджету. Відтак основною перешкодою побудови вказаної кількості оптових ринків сільськогосподарської продукції була проблема фінансування, де не всім вдалося залучити приватний капітал на взаємовигідних умовах.

На нашу думку, на загальнодержавному рівні необхідно чітко визначити основні напрями використання державних асигнувань з метою вирішення першочергових завдань та злободенних проблем формування та

розвитку оптових ринків сільськогосподарської продукції. Вважаємо, що сьогодні необхідно забезпечити вирішення таких завдань:

- відведення земельних ділянок під оптові ринки сільськогосподарської продукції;
- сприяння розвитку кооперації сільськогосподарських товаровиробників щодо здійснення продажу на ринку виробленої продукції;
- створення та забезпечення впровадження і функціонування системи інформаційного забезпечення на ринку сільськогосподарської продукції.

На основі проведених досліджень, вважаємо, що створення 25 ринків, здебільшого на обласному рівні, є недостатнім для забезпечення гармонійної системи збуту продукції сільського господарства, що пояснюється наступними причинами:

- низький рівень доступності до оптових ринків для фермерських господарств, інших дрібних аграрних підприємств та домогосподарств через складність сформування рентабельних партій продукції;
- обмеження доступу до отримання своєчасної інформації про ринкову кон'юнктуру, в тому числі недоступність достовірної інформації за допомогою комп'ютерних мереж;
- складність дрібним товаровиробникам вести торгові переговори із переробними підприємствами і закупівельними організаціями.

Забезпечення вирішення наявних проблем потребує формування якісно нової збутової системи сільськогосподарської продукції. Вважаємо, що з врахуванням уже функціонуючих оптових ринків сільськогосподарської продукції, а також введення в експлуатацію новозбудованих ринків, система оптової торгівлі може бути представлена у наступному вигляді: на рівні районних центрів наявні або новостворені оптові та роздрібні ринки необхідно обладнати належним приміщенням для забезпечення зберігання сільськогосподарської продукції, а також забезпечити зв'язок із великими регіональними оптовими ринками (рис. 3.2).

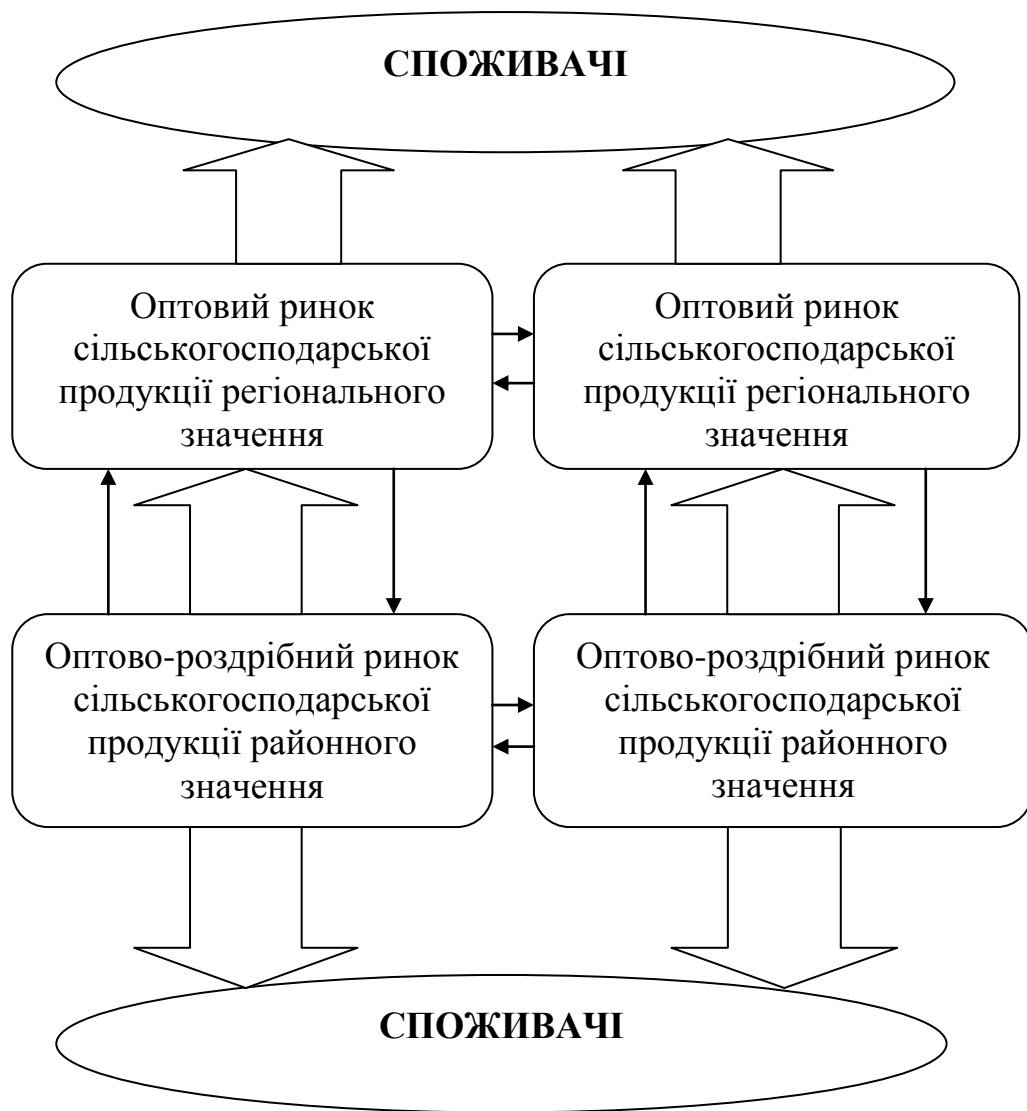

Рис. 3.2 Типова схема взаємодії оптових ринків сільськогосподарської продукції на різних ієрархічних рівнях

Джерело: сформовано автором на основі проведених досліджень

Відтак на базі районних оптових та роздрібних ринків сільськогосподарської продукції доцільно передавати інформацію до обласних ринків щодо наявної кількості та якості сільськогосподарської продукції, яка за необхідності може бути сформована у необхідні партії та за умови укладених належним чином угод (договорів) доставлена на ринок у обумовлені терміни. Окрім цього, на оптових та роздрібних ринках локального та регіонального значення сільськогосподарські товаровиробники мають можливість реалізовувати вироблену продукцію самостійно та

невеликими партіями безпосередньо споживачам, що забезпечує гнучкі умови збуту сільськогосподарської продукції.

На рис. 3.3 нами представлено типову схему руху сільськогосподарської продукції у роздрібну торговельну мережу. Сьогодні перспективним напрямом оптимізації руху продукції сільського господарства до споживачів є запровадження спеціалізованої торговельної мережі, до складу якої належать об'єкти дрібної роздрібно торгівлі: кіоски, ятки, павільйони.

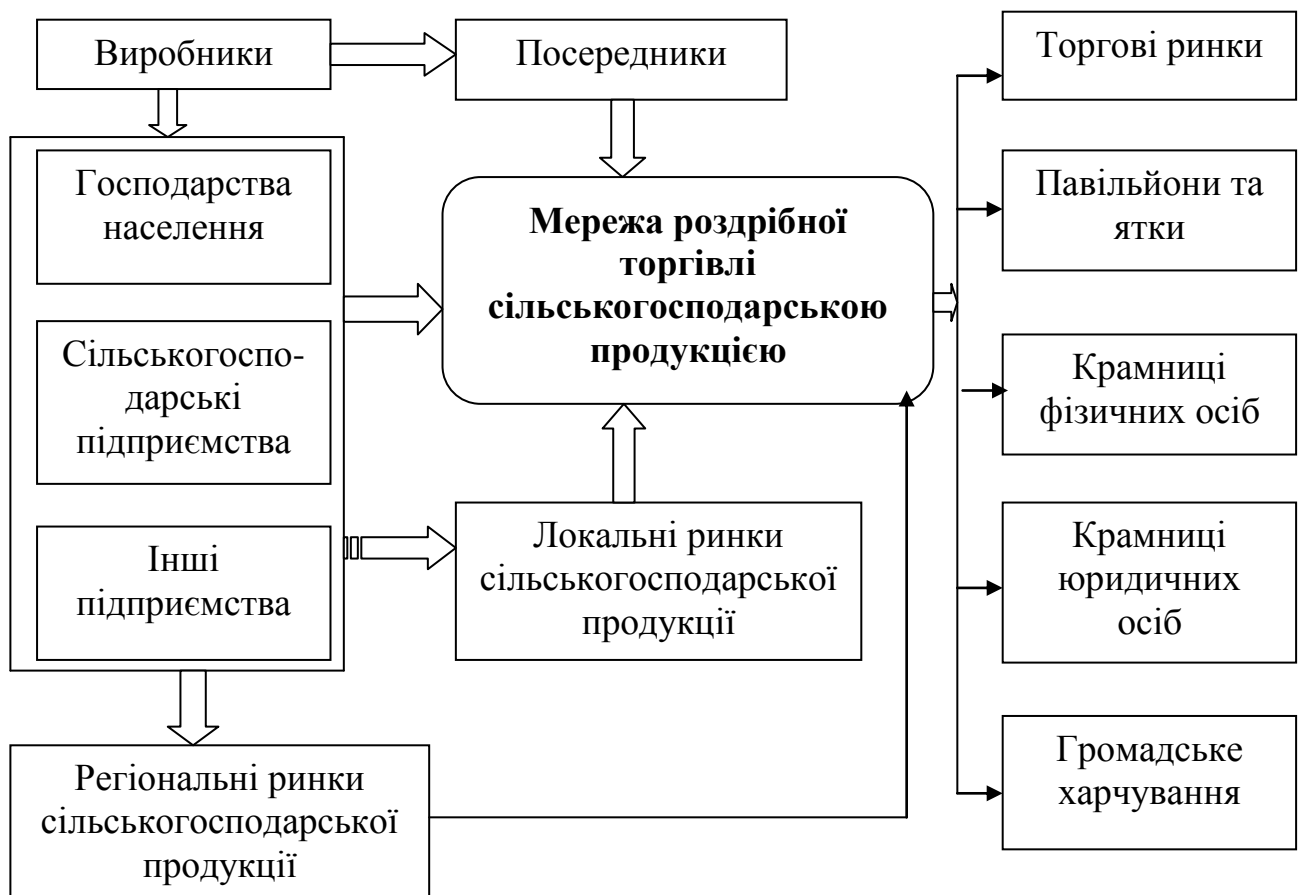

Рис. 3.3 Типова схема руху продукції сільського господарства у роздрібну торговельну мережу

Джерело: сформовано автором на основі проведених досліджень

Зважаючи на особливості сільськогосподарського виробництва, зокрема впливу природно-кліматичних умов на показники урожайності, валового збору, а також сезонний характер виробництва неможливим є точне

прогнозування кількості товарної продукції, а тим більше її якості, що утруднює організацію своєчасної реалізації продукції на оптово-роздрібних ринках сільськогосподарської продукції. За таких умов оптимальним є продаж виробленої сільськогосподарської продукції на товарних біржах.

Адже товарна біржа здійснює діяльність відповідно до затверджених правил та принципів, зокрема: продаж товарів, що відповідають переліку стандартів; встановлення цін на основі зіставлення реального попиту і пропозиції; здійснення торгів в умовах отримання та оновлення актуальної інформації про ринкову кон'юнктуру; дотримання усіма учасниками правил біржової торгівлі. Товарна біржа функціонує задля створення комфортних умов укладання угод купівлі-продажу. При цьому структурними підрозділами товарних бірж є більше 500 брокерських контор (агроторгових домів), які представлені практично у всіх регіонах України.

Проведені дослідження демонструють, що на практиці у сільському господарстві ринкові механізми не забезпечують ефективної взаємодії структурних елементів «виробництво – реалізація - споживання». Саме тому на часі здійснення структурної перебудови торговельної сфери галузі сільського господарства на основі формування конкурентного середовища через удосконалення складових інфраструктури ринку сільськогосподарської продукції.

Таким чином, на даному етапі розвитку аграрних відносин, оптимізація інфраструктури ринку сільськогосподарської продукції насамперед повинна забезпечити сприятливі умови здійснення господарської діяльності сільськогосподарських товаровиробників, зокрема у контексті організації виробництва сільськогосподарської продукції та забезпечення своєчасної реалізації виробленої продукції через удосконалення механізму функціонування оптових та роздрібних ринків сільськогосподарської продукції, систем кредитування та страхування, інформаційного та консалтингового обслуговування, моніторингу якості та засобів виробництва для аграрного сектора.

3.2 Напрями удосконалення системи державного регулювання ринку сільськогосподарської продукції

Невід'ємною складовою частиною функціонування ринку сільськогосподарської продукції є ринкове саморегулювання на основі взаємодії попиту і пропозиції, цінової політики, конкуренції, обсягу виробництва продукції, обсягу продаж продукції, купівельної спроможності населення, рівня споживання сільськогосподарської продукції населенням, тощо. При цьому ринкове саморегулювання повинно доповнюватися державним регулюванням.

Зарубіжний досвід організації та ведення сільськогосподарського виробництва переконливо свідчить про доцільність та ефективність системи державного регулювання, яка також забезпечує стабільність ринку сільськогосподарської продукції, ефективну життєдіяльність аграрних підприємств, розбудову соціальної інфраструктури у сільській місцевості, тощо. Зважаючи на аграрні трансформації та ринкові умови господарювання, система державного регулювання на даному етапі становлення та розвитку аграрного виробництва є вкрай необхідною.

Так державна політика у сфері врегулювання ринку сільськогосподарської продукції являє собою сукупність організаційних та законодавчих довготермінових бюджетних заходів, необхідних для забезпечення сприятливих умов формування конкурентного середовища для розвитку галузі сільського господарства – запоруки продовольчої безпеки країни [43, с. 6 - 7].

При цьому, основною функцією державного регулювання є забезпечення балансу попиту та пропозиції сільськогосподарської продукції на ринку, шляхом моніторингу внутрішніх та зовнішніх чинників системи аграрного виробництва, а також застосування організаційно-економічних важелів впливу. Таким чином, ринок, як самостійний інструмент врегулювання процесів виробництва, одночасно виступає суб'єктом системи

державного регулювання для досягнення соціального прогресу. Це засвідчує про взаємозв'язок та взаємодоповнення ринкового саморегулювання та системи державного регулювання. В умовах наявності економіко-правового забезпечення такий симбіоз спроможний забезпечити належний рівень виробництва та споживання сільськогосподарської продукції, тобто система державного регулювання повинна відповідати мірі розвитку конкурентного і антимонопольного середовищ. Мається на увазі, що державний вплив повинен посилюватися в умовах слабкого конкурентного середовища та високого рівня монополізації виробництва, а за протилежних умов – навпаки.

На основі проведених досліджень нами з'ясовано, що без ефективно побудованого та функціонуючого ринку сільськогосподарської продукції неможливими є високі показники ефективності сільськогосподарського виробництва та своєчасне наближення виробленої продукції до кінцевих споживачів. Досліджено, що процес розподілу продукції на ринку сільськогосподарської продукції характеризується наступними ознаками: розподіл продукції здійснюється здебільшого через посередників, шляхом утворення багаторівневих каналів розподілу, що негативно позначається на відпускних цінах (є завищеними) та прибутку безпосередніх товаровиробників; сільськогосподарські товаровиробники надають посередникам суттєві цінові знижки на вироблену продукцію для забезпечення її своєчасної реалізації та створення підґрунтя для збільшення обсягів її виробництва у наступному періоді на основі укладення договорів співпраці. Виділені нами ознаки ринку сільськогосподарської продукції вказують на такі проблеми його функціонування та розвитку:

- слабкі інтеграційні зв'язки або взагалі їх відсутність;
- диспаритет інтересів сільськогосподарських товаровиробників та інших суб'єктів ринку (споживачів, посередників і т. д.);
- недосконала інфраструктура ринку сільськогосподарської продукції;

- не сформованість конкурентного середовища відповідно до засад ринкової економіки;
- неефективна система державного регулювання, і інші.

Оперативне вирішення вказаних проблем можливе на основі удосконалення системи державного регулювання аграрного сектора загалом та ринку сільськогосподарської продукції зокрема. При цьому першочерговим етапом є врегулювання питань для забезпечення стимулювання виробництва продукції сільського господарства. Так Закон України «Про державну підтримку сільського господарства України» від 24.06.2004 № 1877-IV (із змінами і доповненнями від 01.01.2013 р.) містить правові засади здійснення державної політики у бюджетній, цінovій, кредитній регуляторній та інших сферах системи державного управління галузі сільського господарства [15]. У відповідності до вказаного Закону України, державна підтримка функціонування та розвитку галузі сільського господарства повинна здійснюватися за такими напрямками:

- державне регулювання цін на окремі види продукції сільського господарства;
- державне регулювання ринку страхування у сільському господарстві;
- зважена та стабільна підтримка сільськогосподарських товаровиробників (державні заставні закупівлі виробленої продукції, система кредитування);
- зважена та стабільна підтримка розвитку ринку сільськогосподарської продукції;
- дерегуляція ринку сільськогосподарської продукції;
- державна підтримка виробників продукції рослинництва, а особливо продукції тваринництва;
- здійснення інших видів державної підтримки сільськогосподарських товаровиробників.

На основі ґрунтового аналізу чинних форм та способів державної підтримки розвитку галузі сільського господарства вважаємо за необхідне об'єднати їх у три базових групи, які відповідно включатимуть напрями, методи та форми державної підтримки сільськогосподарських товаровиробників. Відтак до непрямих форм державної підтримки сільгоспвиробників належать організація та проведення державних інтервенцій виробленої продукції, встановлення цін та митних тарифів для максимального задоволення інтересів вітчизняних сільгоспвиробників, і ін. У свою чергу до прямих належить надання субсидій, здійснення кредитування та забезпечення часткового компенсування витрат на страхування майбутніх урожаїв. Відповідно опосередковані форми включають здійснення процедури списання та реструктуризації заборгованості щодо виплат обов'язкових платежів до бюджетів усіх ієрархічних рівнів, а також встановлення за певних умов спеціального режиму оподаткування, забезпечення розробки державних цільових програм щодо розвитку сільськогосподарського виробництва, здійснення державного стимулювання науково-дослідної роботи, тощо (рис. 3.4).

Гармонійне практичне поєднання адміністративних та економічних методів підтримки аграрних підприємств спроможне забезпечити успішний та ефективний розвиток сільськогосподарського виробництва. Необхідність адміністративного впливу у процесі виробництва сільськогосподарської продукції викликана еволюцією ринкових відносин, поширенням впливу процесів глобалізації, зокрема посилення конкуренції, розвиток монополізму, погіршення стану навколишнього природного середовища, тощо.

Практичне застосування адміністративних методів в умовах ринку здебільшого спрямоване на захист інтересів господарюючих суб'єктів та забезпечення їх збалансування із інтересами суспільства. Основними завданнями адміністративного апарату системи державного управління є здійснення контролю за дотриманням вимог екологічної безпеки, норм та стандартів виробництва і реалізації продукції, дотримання умов раціонального використання земельних ресурсів, розроблення цільових програм розвитку аграрного сектора економіки.

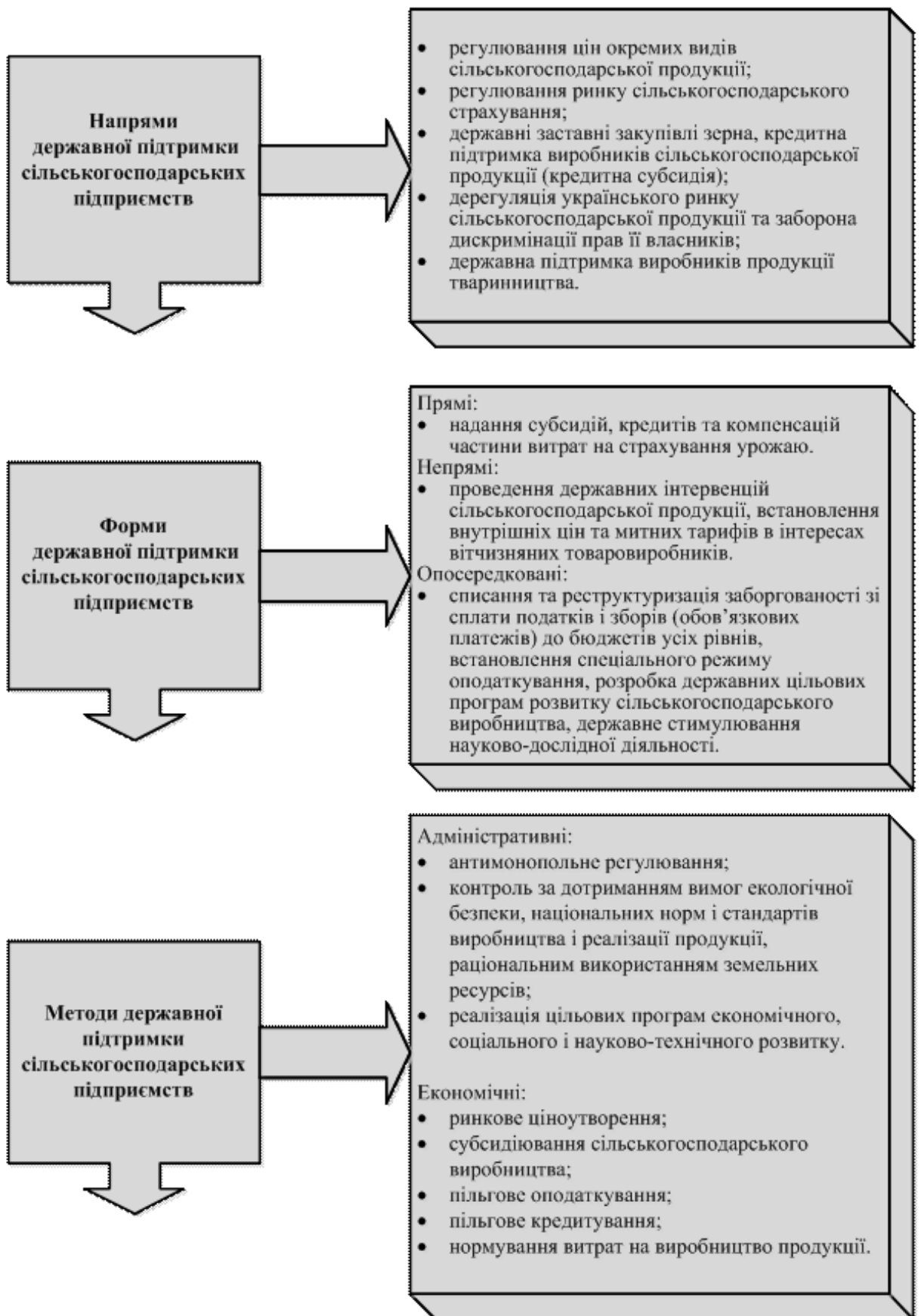

Рис. 3.4 Базові складові системи державної підтримки сільськогосподарських підприємств

Джерело: сформовано автором на основі проведених досліджень та [15]

Разом з тим застосування адміністративних методів повинно відбуватися у визначених межах системи державного регулювання сільського господарства (організаційна, правотворча, правозастосовна, правоохоронна) та не дублювати функції ринкового механізму. Відтак використання адміністративних методів забезпечує сільськогосподарським товаровиробникам можливість розробляти стратегічні плани, самостійно здійснювати власну цінову політику, застосовувати інструменти маркетингу у збутовій політиці і інше.

Відтак використання економічних методів державної підтримки сільськогосподарських товаровиробників здебільшого орієнтоване на вирішення питань щодо задоволення населення продовольством, забезпечення у країні продовольчої безпеки, нарощування обсягу експорту продукції. Вказані вище питання та проблеми необхідно вирішувати на основі застосування комплексного підходу, зокрема дієвих важелів ринкового механізму та інструментів державного регулювання. Так нині виокремилася низка злободенних проблем, що потребує застосування державного впливу: система ринкового ціноутворення, система дотацій та субсидій, система пільгового оподаткування та кредитування, система нормування витрат, пов'язаних із виробництвом продукції.

Таким чином, проведений аналіз стану та рівня розвитку ринку сільськогосподарської продукції свідчить про наявність низки проблем щодо забезпечення його ефективного розвитку, вирішення яких потребує організованого державного впливу. Отже, для стабільного розвитку вітчизняного ринку сільськогосподарської продукції у контексті його наповнення конкурентоспроможною продукцією для задоволення внутрішніх потреб та розширення експортних можливостей необхідно застосувати ефективні механізми державного регулювання, які сприятимуть його стабілізації та збалансуванню. Вважаємо, що основними напрямками системи державного регулювання ринку сільськогосподарської продукції повинні бути організаційні та економічні (рис. 3.5).

Рис. 3.5 Модель системи державного регулювання ринку сільськогосподарської продукції

Таким чином, для оптимізації чинної системи державного регулювання аграрного сектора необхідно забезпечити найближчим часом здійснення таких заходів:

- формування резервів продукції сільського господарства для гарантування продовольчої безпеки, де її купівля та продаж повинні здійснюватися прозоро за чинними ринковими цінами;
- забезпечити підтримку купівельної спроможності малозабезпеченого населення за рахунок виплат адресних субсидій на купівлю продовольства;
- гарантувати аграріям прибутковість діяльності, пов'язаної із виробництвом сільськогосподарської продукції;
- оптимізувати програми страхування доходів сільськогосподарських товаровиробників у випадку стихійних явищ, хвороб рослин і тварин;
- гарантувати часткові виплати у вигляді компенсацій на випадок зниження доходів сільгоспвиробників у зв'язку із стихійним лихом або низьким урожаєм;
- ініціювати програми щодо формування кадрового потенціалу аграрної сфери;
- забезпечити підтримку програм здійснення вилучення із виробництва земельних ресурсів, виробничих і інших ресурсів;
- гарантувати підтримку аграрних підприємств, що функціонують у регіонах із несприятливими для розвитку галузі природно-кліматичними умовами.

Вважаємо, що для державного врегулювання попиту і пропозиції на ринку сільськогосподарської продукції доцільно впровадити програми виробництва продукції, грошові і товарні інтервенції, можливість авансування участі сільгоспвиробників у державних програмах, розробляти програми оптимальних площ посівів сільськогосподарських культур, ввести жорсткі санкції незаконному (контрабандному) потраплянню продукції на

ринок, сформувати дієві важелі скорочення імпорту продукції, розробити програми для забезпечення продовольством окремих груп населення.

Отже, державне регулювання загалом аграрного сектора та зокрема ринку сільськогосподарської продукції повинно здійснюватися на основі здійснення ефективного управління економічними та соціальними процесами шляхом застосування дієвих економіко-правових важелів впливу: цін, тарифів, цінних паперів, кредитів, податків, амортизаційної політики, системи пільг, державних замовлень та контрактів, субсидій, дотацій, субвенцій тощо. Адже вказані важелі застосовуються в якості прямих та опосередкованих регуляторів ринку сільськогосподарської продукції та сприяють його ефективному розвитку та стабілізації.

3.3 Шляхи підвищення конкурентоспроможності вітчизняної сільськогосподарської продукції на світових ринках

Нині функціонування вітчизняного ринку сільськогосподарської продукції характеризується стихійним характером та потребує удосконалення його інфраструктури, покращення нормативно-правового забезпечення, врегулювання функціонування біржової діяльності. Поряд із цим недосконаліми є система інформаційного забезпечення та комунікаційна складова, що разом у сукупності та взаємодії сприяють тонізації ринку сільськогосподарської продукції.

Сучасні глобалізаційні виклики щодо розвитку аграрного сектора зумовлюють прискорені темпи розширення торгівлі продукцією сільського господарства на світових ринках, значно випереджаючи темпи зростання їх виробництва. Саме тому, зважаючи на глобальні зміни, пріоритетним питанням є насиченість внутрішнього вітчизняного ринку конкурентоспроможною сільськогосподарською продукцією та забезпечення підвищення її експортного потенціалу. При цьому окрім налагодження взаємовідносин із світовими ринками, необхідно забезпечити зростання експорту, зокрема оптимізувати його структуру, і розширювати співпрацю шляхом представлення конкурентоспроможної продукції на нових світових ринках.

У процесі дослідження з'ясовано, що основними складовими світової агропродовольчої системи є власне міжнародна торгівля, що включає усі сфери АПК (рис. 3.6). За таких умов конкуренція та поділ праці розглядаються на загальному глобальному рівні, де відповідно функціонування світового АПК призводить до коливань розвитку вітчизняного АПК. При цьому лідируючі позиції займають високо-розвинуті країни, так як збут сільськогосподарської продукції на зовнішніх ринках виступає рушієм економічного зростання. Значний споживчий, науковий і виробничий потенціал зарубіжних країн у сукупності із високим рівнем

захисту інвестиційних ресурсів забезпечують розширення та поглиблення взаємозв'язків, що в кінцеву результаті інтерпретується у поглибленні спеціалізації виробництва та кооперації.

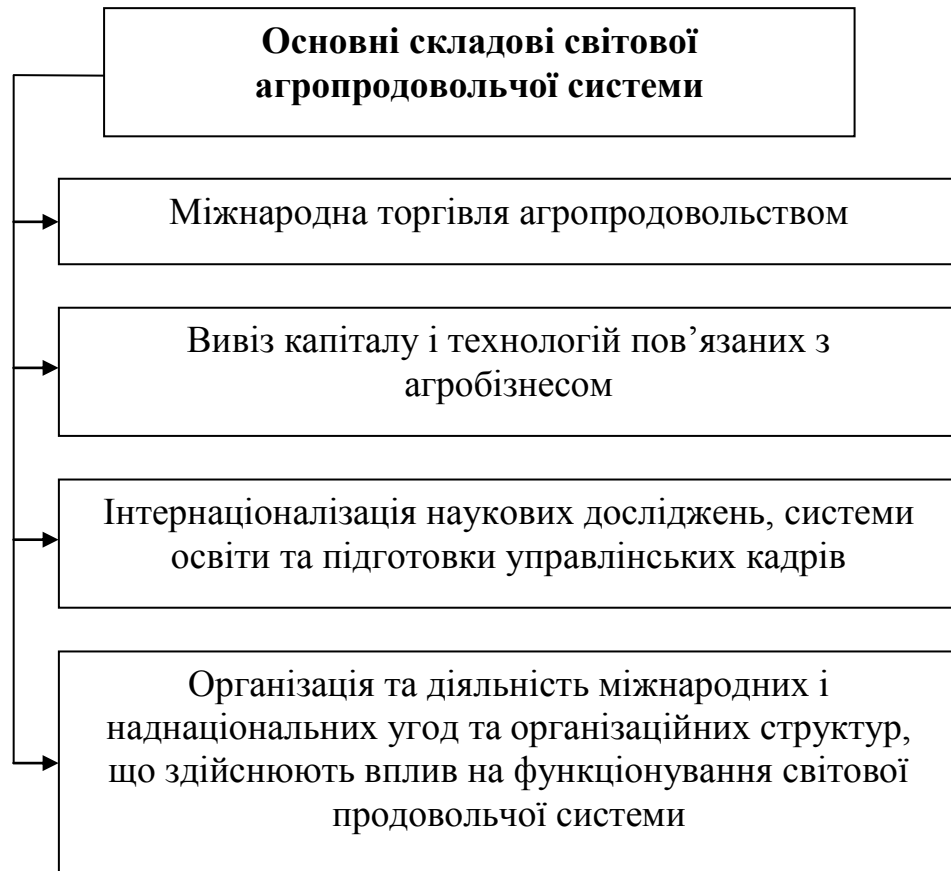

Рис. 3.6 Основні складові світової агропродовольчої системи

Джерело: сформовано автором на основі проведених досліджень

Дослідженнями з'ясовано, що на світових ринках сільськогосподарської продукції домінують великі країни-експортери. У ближчій перспективі на світовому ринку сільськогосподарської продукції спостерігатиметься розширення торгівлі, зростання попиту і стабілізація цінової політики. Така ситуація зумовлюватиметься підвищенням попиту на продукцію сільського господарства країн, що розвиваються, так як останні не спроможні самостійно виробляти потрібну кількість продовольства.

Отже, перед нашою країною стоїть завдання, яке полягає у забезпеченні розширення позицій на світових ринках сільськогосподарської

продукції. Адже поки-що Україна займає лідируючі позиції на світовому ринку за окремими товарами, - соняшниковою олією та ячменем, що презентує лише незначну частину наявного потенціалу аграрної сфери. При цьому негативним явищем вважаємо домінування сировини у структурі експорту, що свідчить про вивезення із країни доданої вартості, робочі місця та можливий прибуток.

Конкурентоспроможність окремої галузі являє собою здатність в межах галузі забезпечити зростаючий обсяг додаткової вартості шляхом більш ефективного використання наявних факторів виробництва, актуалізації інвестиційної привабливості даної діяльності та забезпечення виходу на нові ринки. Встановлено, що на показники конкурентоспроможності галузі впливають наступні чинники:

- позиціонування на світових ринках (експортна орієнтація виробництва, частка експорту у динаміці);
- позиціонування на внутрішньому ринку;
- техніко-технологічний рівень галузі;
- показники концентрації галузі на ринках;
- рівень забезпеченості сировинними ресурсами;
- наявність інтеграційних зв'язків.

Саме тому сьогодні пріоритетним напрямом аграрної науки є дослідження проблем, безпосередньо пов'язаних із конкурентоспроможністю продукції сільського господарства як на вітчизняних так і на світових ринках. Найбільш прийнятним методом дослідження конкурентоспроможності є метод SWOT-аналізу, який дозволяє розглянути об'єкт дослідження з чотирьох ракурсів: сильні сторони його функціонування, слабкі сторони його діяльності, а також з'ясувати можливості та загрози його перспективного розвитку. Такий скрупульозний та ґрунтовний аналіз забезпечує виявлення наявних резервів, потенційних загроз, а також дозволяє виробити перспективний план розвитку, що забезпечує суттєве підвищення конкурентоспроможності та ефективності.

Застосування методу SWOT-аналізу для дослідження конкурентоспроможності вітчизняної сільськогосподарської продукції насамперед необхідно виділити базові чинники конкурентоспроможності, визначити міру їх впливу на розвиток галузі загалом та згрупувати їх за підходом позитивних чи негативних наслідків. Також необхідно дослідити наявні механізми і результати впливу кожного із чинників. Таким чином, в результаті матимемо реальну оцінку галузі сільського господарства на ринку, і на цій основі спрогнозувати перспективні напрями її функціонування та розвитку.

У процесі дослідження нами з'ясовано сильні, слабкі сторони конкурентоспроможності вітчизняного сільського господарства, а також обґрунтовано наявні можливості і загрози його розвитку (рис. 3.7). Так сильні сторони презентуються:

- подолання економічного спаду у галузі сільського господарства та забезпечення поступової стабілізації виробництва сільськогосподарської продукції, що насамперед презентується зростанням показників валового внутрішнього продукту. Розвиток сільського господарства в умовах аграрних трансформацій характеризується нестабільністю та значною залежністю процесу виробництва продукції від умов ринкової кон'юнктури;
- розширення місткості світового ринку сільськогосподарської продукції;
- сприятливі для сільського господарства природно-кліматичні умови, а також транзитні можливості України;
- наявність земельних ресурсів, що дозволяють виробляти та експортувати екологічно чисту сільськогосподарську продукцію.

Слід також зазначити, що має місце брак інвестиційних ресурсів в основний капітал, що негативно позначається на темпах оновлення і модернізації процесу виробництва. Низьким рівнем також характеризується впровадження інноваційних інвестиційних ресурсів.

Позитивною динамікою характеризуються показники зовнішньої торгівлі, де сьогодні Україна є нетто-експортером продукції сільського господарства.

<p style="text-align: center;">Сильні сторони</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Подолання економічного спаду у сільському господарстві та поступова стабілізація виробництва сільськогосподарської продукції. 2. Розширення місткості світового ринку продовольства. 3. Сприятливі природно - кліматичні умови та транзитні можливості. 4. Наявність земельних територій, що дозволяють виробляти та експортувати екологічно чисту продовольчу продукцію. 	<p style="text-align: center;">Слабкі сторони</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Кризовий стан ресурсного потенціалу сільського господарства та складне фінансове становище сільськогосподарських товаровиробників. 2. Недосконалість ринкової та виробничої інфраструктури АПК. 3. Загострення соціальних проблем на селі. 4. Недостатнє державне регулювання та підтримка розвитку аграрного виробництва.
<p style="text-align: center;">Можливості</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Формування потужного виробника та експортера агропродовольчої продукції. 2. Зміцнення конкурентних позицій за рахунок переходу до інноваційного типу розвитку АПК. 3. Забезпечення продовольчої безпеки та стабільного розвитку галузі, динамічне вирішення соціальних проблем сільської місцевості, виходячи з власних ресурсів. 4. Вихід на світовий ринок з екологічно чистою продукцією. 	<p style="text-align: center;">Загрози</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Посилення тенденцій до зменшення державного регулювання та підтримки аграрного сектора економіки в зв'язку із вступом до СОТ. 2. Розширення доступу зарубіжних виробників та захоплення ними ключових позицій на вітчизняному продовольчому ринку. 3. Занепад ресурсної бази сільського господарства може призвести до повної втрати продовольчої безпеки. 4. Непоправні зміни в соціальній та демографічній ситуації в сільській місцевості.

Рис. 3.7 SWOT-аналіз конкурентоспроможності сільського господарства України

Джерело: сформовано автором на основі проведених досліджень

Для здійснення прогнозування зростання показників виробництва сільськогосподарської продукції необхідно брати до уваги базові тенденції його розвитку, де однією з найважливіших є зменшення кількості сільського населення в Україні зокрема, та в цілому у світі. Для прикладу у 1960 р.

питома вага сільського населення становила 70% населення світу, на сьогоднішній день – біля 50%, а у 2030 р. прогнозується лише 40% [44, с. 299].

З'ясовано, що урбанізаційні процеси негативно впливають на розвиток галузі сільського господарства, зокрема: має місце скорочення трудових ресурсів на селі; в розрізі окремих регіонів спостерігається трансформація структури та якості харчування населення; коливання в межах регіонів динаміки експорту та імпорту сільськогосподарської продукції.

На основі співставлення показників щорічного приросту населення на планеті (за даними ООН – у 3,5 рази) та приросту виробництва базового продовольства (за даними ООН – у 1,5 рази) можна припустити зростання затребуваності та ефективного розвитку галузі сільського господарства. Відтак Україна в перспективі може реалізувати наявний потенціал виробництва сільськогосподарської продукції.

Крім наявного значного потенціалу розвитку сільського господарства, наша країна без значних капіталовкладень може частково перейти на виробництво органічної (екологічно чистої) сільськогосподарської продукції для задоволення потреб внутрішнього ринку так і поступового виходу на світові агропродовольчі ринки. Адже світові потреби у органічній продукції динамічно зростають, зважаючи на необхідність використання інтенсивних методів організації виробництва сільськогосподарської продукції у зв'язку із обмеженістю природних ресурсів.

Отже, в умовах глобалізаційних викликів необхідно забезпечити у повній мірі реалізацію сильних сторін вітчизняного аграрного сектора.

Разом з тим потребують ґрунтовного дослідження слабкі позиції, що унеможливають та стримують розвиток галузі сільського господарства. Так слабкими сторонами є:

- кризовий стан ресурсного потенціалу сільського господарства та складне фінансове становище сільгоспвиробників;
- недосконалість ринкової та виробничої інфраструктури АПК;

- загострення соціальних проблем на селі;
- недостатнє державне регулювання та підтримка розвитку аграрного виробництва.

Важливою умовою забезпечення виробництва конкурентоспроможної сільськогосподарської продукції є підвищення продуктивності виконуваних робіт, покращення якості здійснюваних робіт працівниками (рівень освіти, кваліфікація, можливості підвищення кваліфікації), підвищення розміру заробітної плати, тощо. Окрім цього, необхідно оптимізувати економіко-інвестиційні умови сільгоспвиробників. Адже до прикладу для сільськогосподарських товаровиробників у Франції середня ставка кредиту становить 6,5%, у США - 4,7%, Китаї - 5,3%, тоді як в Україні – 18 - 20%.

Здійснивши аналіз сильних і слабких сторін галузі сільського господарства, вважаємо за доцільне здійснити оцінку наявних потенційних можливостей та обґрунтувати низку заходів щодо його ефективного використання. Отож нами з'ясовано, що вітчизняне сільське господарство презентується наступними можливостями:

- формування потужного виробника та експортера агропродовольчої продукції;
- зміцнення конкурентних позицій за рахунок переходу до інноваційного типу розвитку АПК;
- забезпечення продовольчої безпеки та стабільного розвитку галузі, динамічне вирішення соціальних проблем сільської місцевості, виходячи з власних ресурсів;
- вихід на світовий ринок з екологічно чистою продукцією.

Для забезпечення конкурентоспроможності сільськогосподарської продукції на світових ринках, насамперед необхідно сформувати повноцінне конкурентне середовище на внутрішньому ринку. Сприятливим чинником формування конкурентних переваг є впровадження інновацій у сільськогосподарське виробництво. Адже Україна поступається економічно розвинутим країнами по основних показниках ефективності виробництва.

Разом з тим, розвиток сільського господарства України стикається із низкою загроз, а саме:

- посилення тенденцій до зменшення державного регулювання та підтримки аграрного сектора економіки у зв'язку із вступом у СОТ;
- розширення доступу зарубіжних виробників та захоплення ними ключових позицій на вітчизняному продовольчому ринку;
- занепад ресурсної бази сільського господарства може призвести до повної втрати продовольчої безпеки;
- непоправні зміни в соціальній та демографічній ситуації в сільській місцевості.

На сьогоднішній день на вітчизняному ринку сільськогосподарської продукції є достатня кількість іноземної продукції, а отже необхідно забезпечити оптимізацію державних асигнувань для забезпечення ефективного розвитку вітчизняних товаровиробників. Іншим злободенним питанням підвищення конкурентоспроможності сільськогосподарської продукції залишається руйнування та висока зношеність ресурсного забезпечення галузі сільського господарства.

Таким чином, нами сформовано методичний підхід щодо здійснення оцінки сильних та слабких сторін, переваг, загроз галузі сільського господарства. На основі застосування цього підходу нами обґрунтовано основні шляхи щодо підвищення конкурентоспроможності аграрної продукції як на вітчизняному, так і на світовому ринках.

Висновки до III розділу

1. Формування оптимальної інфраструктури ринку сільськогосподарської продукції повинно базуватися на засадах збалансованої взаємодії усіх її структурних елементів, з метою забезпечення перспективного розвитку як цілісної організованої та впорядкованої системи, спроможної ефективно вирішувати усі завдання та проблеми. На основі проведених досліджень вважаємо, що інфраструктура ринку сільськогосподарської продукції повинна включати низку елементів, що спроможні забезпечити обслуговування ринкових відносин. Для здійснення аналізу їх необхідно згрупувати за ознакою спорідненості виконуваних завдань та функцій, необхідних для забезпечення функціонування ринку сільськогосподарської продукції.

2. На сьогоднішній день ефективне функціонування ринку сільськогосподарської продукції в значній мірі обумовлюється досконалістю таких його структурних елементів як оптових ринків та ринків роздрібною торгівлі продукцією сільського господарства. Необхідність їх функціонування насамперед зумовлюється значною кількістю невеликих за розмірами землекористування аграрних підприємств (для прикладу у Тербовлянському районі Тернопільської області питома вага аграрних підприємств із наявністю у користуванні земельних ресурсів до 50 га становить 43,7%), а також господарствами населення, які забезпечують виробництво у значних обсягах окремих видів аграрної продукції (особливо продукції тваринництва).

3. Проведені дослідження демонструють, що на практиці у сільському господарстві ринкові механізми не забезпечують ефективною взаємодією структурних елементів «виробництво - реалізація - споживання». Саме тому на часі здійснення структурної перебудови торговельної сфери галузі сільського господарства на основі формування конкурентного середовища

через удосконалення складових інфраструктури ринку сільськогосподарської продукції.

4. Нами з'ясовано, що без ефективно побудованого та функціонуючого ринку сільськогосподарської продукції неможливими є високі показники ефективності сільськогосподарського виробництва та своєчасне наближення виробленої продукції до кінцевих споживачів. Досліджено, що процес розподілу продукції на ринку сільськогосподарської продукції характеризується наступними ознаками: розподіл продукції здійснюється здебільшого через посередників, шляхом утворення багаторівневих каналів розподілу, що негативно позначається на відпускних цінах та прибутку безпосередніх товаровиробників; сільськогосподарські товаровиробники надають посередникам суттєві цінові знижки на вироблену продукцію для забезпечення її своєчасної реалізації та створення підґрунтя для збільшення обсягів її виробництва у наступному періоді на основі укладення договорів співпраці.

5. На основі ґрунтовного аналізу чинних форм та способів державної підтримки розвитку галузі сільського господарства вважаємо за необхідне об'єднати їх у три базових групи, які включатимуть напрями, методи та форми державної підтримки сільськогосподарських товаровиробників. Гармонійне практичне поєднання адміністративних та економічних методів підтримки аграрних підприємств спроможне забезпечити успішний та ефективний розвиток сільськогосподарського виробництва. Необхідність адміністративного впливу у процесі виробництва сільськогосподарської продукції викликана еволюцією ринкових відносин, поширенням впливу процесів глобалізації, зокрема посилення конкуренції, розвиток монополізму, погіршення стану навколишнього природного середовища, тощо.

6. Таким чином, для оптимізації чинної системи державного регулювання аграрного сектора необхідно забезпечити найближчим часом здійснення таких заходів: формування резервів продукції сільського господарства для гарантування продовольчої безпеки, де її купівля та продаж повинні здійснюватися прозоро за чинними ринковими цінами; забезпечити

підтримку купівельної спроможності малозабезпеченого населення за рахунок виплат адресних субсидій на купівлю продовольства; оптимізувати програми страхування доходів сільськогосподарських товаровиробників у випадку стихійних явищ, хвороб рослин і тварин; гарантувати часткові виплати у вигляді компенсацій на випадок зниження доходів сільгоспвиробників; ініціювати програми щодо формування кадрового потенціалу аграрної сфери; забезпечити підтримку програм здійснення вилучення із виробництва земельних ресурсів, виробничих і інших ресурсів; гарантувати підтримку аграрних підприємств, що функціонують у регіонах із несприятливими для розвитку галузі природно-кліматичними умовами.

7. Сучасні глобалізаційні виклики щодо розвитку аграрного сектора зумовлюють прискорені темпи розширення торгівлі продукцією сільського господарства на світових ринках, значно випереджаючи темпи зростання їх виробництва. Саме тому, зважаючи на глобальні зміни, пріоритетним питанням є насиченість внутрішнього вітчизняного ринку конкурентоспроможною сільськогосподарською продукцією та забезпечення підвищення її експортного потенціалу. При цьому окрім налагодження взаємовідносин із світовими ринками, необхідно забезпечити зростання експорту, зокрема оптимізувати його структуру, і розширювати співпрацю шляхом представлення конкурентоспроможної продукції на нових світових ринках.

8. Для забезпечення конкурентоспроможності сільськогосподарської продукції на світових ринках, насамперед необхідно сформувати повноцінне конкурентне середовище на внутрішньому ринку. Сприятливим чинником формування конкурентних переваг є впровадження інновацій у сільськогосподарське виробництво. Адже Україна поступається економічно розвинутим країнами по основних показниках ефективності виробництва. На основі застосування методу SWOT-аналізу нами обґрунтовано основні шляхи щодо підвищення конкурентоспроможності аграрної продукції як на вітчизняному, так і на світовому ринках.

ВИСНОВКИ

1. Найважливішими показниками ринкової кон'юнктури є пропозиція, ціна та попит, які демонструють стан основних складових організаційно-економічного ринкового механізму, що відповідно, забезпечує визначення поточного стану та перспектив розвитку кон'юнктури ринку. Дослідження ринкової кон'юнктури та її основних показників є невід'ємною складовою частиною успішного здійснення господарської діяльності та пронизує усі її етапи, починаючи від прийняття рішення щодо започаткування діяльності, вибір конкретного виду, і закінчуючи прийняттям рішення про припинення чи реорганізацію діяльності.

2. Проведеними дослідженнями з'ясовано, що досі у нашій країні відсутній ефективний організаційно-економічний механізм функціонування ринку сільськогосподарської продукції, відсутніми є державні та професійні організації, які б забезпечували баланс попиту та пропозиції щодо сільськогосподарської продукції, а також гарантували її збут у повному обсязі в умовах конкуренції та за вигідними цінами. Сьогодні функціонування ринку сільськогосподарської продукції відбувається в умовах слабо сформованої ринкової інфраструктури, неефективної державної регуляторної політики щодо розвитку АПК, низького рівня матеріального, інформаційного та технічного оснащення та забезпечення галузі загалом та ринку зокрема.

3. Дослідження кон'юнктури ринку сільськогосподарської продукції доцільно проводити за такою схемою: минуле – сучасне – майбутнє. Відтак основним предметом аналізу аграрного ринку є ринкові процеси, а завдання теорії аграрних ринкових структур – організація досліджень щодо міри впливу ринкових трансформацій на діяльність товаровиробників та задоволення попиту споживачів. Для отримання об'єктивних результатів щодо стану ринку сільськогосподарської продукції доцільно за допомогою математичних формул здійснювати розрахунки

цінної конкурентоспроможності, визначати рівень підвищення цін, конкурентоспроможність продукції (товару) та інші.

2. Станом на 1 листопада 2016 р. у Тербовлянському районі Тернопільської області функціонувало 105 сільськогосподарських підприємств, з числа яких 13 господарських товариств, 30 приватних підприємств, 59 фермерських господарств та 3 підприємства інших форм господарювання. При цьому у Тербовлянському районі відсутні підприємства державної форми власності та виробничі кооперативи. Сільськогосподарські підприємства Тербовлянського району здійснюють господарську діяльність на орендованих у власників земельних часток (паїв) землях, загальна площа яких становить 43,1 тис. га, де з них 42,6 тис. га становить рілля.

3. За останні 15 років кількість зайнятих працівників в сільськогосподарському виробництві Тернопільської області зменшилася у 6,4 рази, або ж на 60318 осіб, тоді як у Тербовлянському районі аналогічно у 6,4 рази і на 4428 осіб менше. Очевидною є стабілізація процесу зменшення кількості працюючих в сільському господарстві, починаючи з 2010 року. У 2015 р. порівняно із 2000 р. кількість тракторів у аграрних підприємствах району зменшилася на 74,9 %, зернозбиральних комбайнів – на 76,0 %, кукурудзозбиральних комбайнів – на 66,7 % та бурякозбиральних комбайнів – на 12,5 %.

4. У Тербовлянському районі Тернопільської області 43,7% сільськогосподарських підприємств здійснюють господарську діяльність на земельних площах до 50,0 га. Лише 11,8% сільськогосподарських підприємств мають у користування земельні площі від 1000,01 до 2000,00 га. Отже, нами з'ясовано, що наявні розміри землекористування сільськогосподарських підприємств у значній мірі обумовлюють структуру посівних площ сільськогосподарських культур, де домінантними є площі під посівами зернових культур і займають питому вагу – 64,9%. На другому місці - технічні культури із показником 20,4%, тоді як під картоплю та овоче-

баштанні культури і кормові культури відведено приблизно однакові площі – 7,4% та 7,3% відповідно.

5. Формування оптимальної інфраструктури ринку сільськогосподарської продукції повинно базуватися на засадах збалансованої взаємодії усіх її структурних елементів, з метою забезпечення перспективного розвитку як цілісної організованої та впорядкованої системи, спроможної ефективно вирішувати усі завдання та проблеми. На основі проведених досліджень вважаємо, що інфраструктура ринку сільськогосподарської продукції повинна включати низку елементів, що спроможні забезпечити обслуговування ринкових відносин. Для здійснення аналізу їх необхідно згрупувати за ознакою спорідненості виконуваних завдань та функцій, необхідних для забезпечення функціонування ринку сільськогосподарської продукції.

6. Проведені дослідження демонструють, що на практиці у сільському господарстві ринкові механізми не забезпечують ефективної взаємодії структурних елементів «виробництво - реалізація - споживання». Саме тому на часі здійснення структурної перебудови торговельної сфери галузі сільського господарства на основі формування конкурентного середовища через удосконалення складових інфраструктури ринку сільськогосподарської продукції.

7. Сучасні глобалізаційні виклики щодо розвитку аграрного сектора зумовлюють прискорені темпи розширення торгівлі продукцією сільського господарства на світових ринках, значно випереджаючи темпи зростання їх виробництва. Саме тому, зважаючи на глобальні зміни, пріоритетним питанням є насиченість внутрішнього вітчизняного ринку конкурентоспроможною сільськогосподарською продукцією та забезпечення підвищення її експортного потенціалу. При цьому окрім налагодження взаємовідносин із світовими ринками, необхідно забезпечити зростання експорту, зокрема оптимізувати його структуру, і розширювати співпрацю шляхом представлення конкурентоспроможної продукції на нових світових ринках.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Андрійчук В.Г. Економіка аграрних підприємств: Підручник. — 2-ге вид., доп. і перероблене. / В. Г. Андрійчук. — К.: КНЕУ, 2002. — 624 с.
2. Батир Ю.Г., Гримблат С.О. Моніторинг ринку сільськогосподарської продукції / Ю.Г. Батир, С. О. Гримблат // Економічний простір, 2009. — № 22/2. — С. 131-136.
3. Білорус О.Г. Глобальна продовольча безпека : монографія / О.Г. Білорус, М.В. Зубець, П.Т. Саблук, В.І. Власов. — К. : ННЦ «ІАЕ», 2009. — 486 с.
4. Внутрішній ринок України: теорія та стратегія посткризового розвитку: наук. метод. розробка [Текст]/ В.Г. Бодров, Н.І. Балдич, В.О. Гусев та ін.; за заг. ред. В.Г. Бодрова. - К.: НАДУ, 2011. - 80 с.
5. Гайдуцький П.І. Формування та розвиток аграрного ринку / П.І. Гайдуцький // Економіка АПК. — 2004. — № 3. — С. 4-15.
6. Гойчук О.І. Продовольча безпека. Монографія / О. І. Гойчук. — Житомир : Полісся, 2004. — С. 15.
7. Гринько Т.В. Механізм формування конкурентоспроможності вітчизняних підприємств на міжнародних ринках / Т.В. Гринько — Кривий Ріг: Вид. Дім, 2005. — 323 с.
8. Губенко В.І. Механізм зростання конкурентоспроможності товарів АПК на світовому ринку / В.І. Губенко // Агроінком. — 2003. — № 1-2. — С. 58-62.
9. Дейнеко Л.В., Купчак П.М. Державне регулювання виробництва та споживання продовольчих товарів в умовах глобалізації / Л.В. Дейнеко, П.М. Купчак // Регуляторні механізми у сфері виробництва та споживання товарів в умовах інтеграційних процесів : матеріали Міжнародної науково-практичної конференції. — Миколаїв, 2010. — С. 3–7.
10. Дерев'янка Т. Маркетинговий аналіз кон'юнктури товарного ринку / Т. Дерев'янка // Маркетинг в Україні. — 2011. — № 3. — С. 35-37

11. Довгань В.М. Право Світової організації торгівлі. Вступ України до СОТ / В. М. Довгань. – К. : КНТ, 2009.
12. Дудар Т.Г., Дудар В.Т. Формування ринку конкурентоспроможної агропродовольчої продукції: теорія, методика, перспективи: Монографія. – Тернопіль: Економічна думка, 2009. – 246 с.
13. Єрмак Л.О. Державне регулювання економіки в контексті продовольчої безпеки / Є.О. Єрмак // Регуляторні механізми у сфері виробництва та споживання товарів в умовах інтеграційних процесів : матеріали Міжнародної науково-практичної конференції. – Миколаїв, 2010. – С. 66–68.
14. Забезпечення конкурентоспроможності аграрного сектора економіки України на внутрішньому і зовнішньому ринках : наукова доповідь / В.М. Трегобчук [та ін.]. – К., 2007. – 260 с.
15. Закон України «Про державну підтримку сільського господарства України» від 24.06.2004 № 1877-IV (із змінами і доповненнями від 01.01.2013 р.)
16. Закон України “Про державне регулювання імпорту сільськогосподарської продукції” // Урядовий кур’єр. – 1997. – 17 липня. – № 130.
17. Закон України “Про підприємництво” від 26.02.1991 р. // Відом. Верхов. Ради України. – 1991. – №14. – С.354-360.
18. Закон України “Про сільськогосподарську кооперацію” // Урядовий кур’єр. – 1997. – 14 серпня. – №148-149.
19. Закон України “Про товарну біржу” від 10 грудня 1991 р. // Банківська діяльність, біржі, цінні папери: Збірник нормативних актів. – К.: 1992. – 47 с.
20. Закон України «Про підприємства в Україні». Електронний ресурс. Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/72/98-вр>

21. Збарський В.К. Конкуренентоспроможність високотоварних сільськогосподарських підприємств / В.К. Збарський, М.А. Місевич; за ред. професора В.К. Збарського. – К.: ННЦ ІАЕ, 2009. – 310 с.
22. Зовнішня торгівля України : Статистичний збірник; відпов. за випуск А. Фризоренко. – К. : Державна Служба Статистики України, 2013. – 99 с.
23. Калюжна О.В. Оптові ринки та їх вплив на формування інфраструктури аграрного ринку / О.В. Калюжна // Вісник Харківського НАУ ім. В.В. Докучаєва, Серія - Економіка АПК і природокористування. – 2009. – № 11.
24. Конституція України: Прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 р. – К.: Феміна, 1996. – 64 с.
25. Корінець Р., Швецова Л. Оптові ринки сільськогосподарської продукції: запитання та відповіді. – К., 2007. – 45 с. 12. Кирилюк Є.М. Механізми оптимізації взаємовідносин обслуговуючих і посередницьких структур із сільськогосподарськими товаровиробниками / Є.М. Кирилюк // Актуальні проблеми розвитку економіки регіону: Збірник наукових праць. – 2008. – № 4(1). Том II.
26. Кощій О.В. Теоретичні засади багатоциклічності формування економічної кон'юнктури / О.В. Кощій // Економічні науки. Серія "Економічна теорія та економічна історія". Збірник наукових праць. ЛНТУ. - Випуск 6 (23). - Ч. 1. - Луцьк, 2009.
27. Кудлай В.Г. Актуальні питання розвитку аграрного ринку [Текст] / В.Г. Кудлай // Український соціум: Науковий журнал. – 2005. – № 5/6. – С. 143- 149.
28. Кучеренко В.Р., Карпов В.А., Соломенцев И. А. Проблемы конъюнктурных исследований на рынках товаров и услуг [Текст] / В.Р. Кучеренко, В.А. Карпов, И.А. Соломенцев // Научное издание. - Одесса: ОГЭУ, 2006. - 205 с.

29. Левицький В.В. Формування стратегій розвитку підприємств на засадах прогнозування кон'юнктури ринку: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук.: спец. 08.00.04 "Економіка та управління підприємствами (за видами економічної діяльності)" / В.В. Левицький. - Львів, 2008. - 24 с.
30. Лозинська Т. Тенденції розвитку аграрного ринку в контексті державного регулювання / Т. Лозинська, Г. Пасемко // Публічне управління: теорія та практика. – 2011. – № 1(5). – С. 162-168
31. Мазур Н.А. Конкуренентоспроможність виробництва сільськогосподарської продукції та основні напрями її підвищення / Н.А. Мазур, М.В. Місюк // Економіка АПК. – 2007. – № 2. – С. 123-127.
32. Міжнародна торгівля сільськогосподарською продукцією : [навч. посіб. для студ. екон. напрямів підготов., які навч. за фаховими прогр. та спрямуваннями] / Г.М. Калетнік [та ін.]. – Вінниця, 2013. – 220 с.
33. Мошин Ю.Н. Анализ конъюнктуры потребительского рынка: Учебное пособие / Ю.Н. Мошин, А.Ю. Мошина. – М.: Изд-во УРАО, 2004. – 168с.
34. Новоселов А.С. Региональный потребительский рынок. Проблемы теории и практики / А.С. Новоселов / Отв. ред. В.В. Кулешов. – Новосибирск: Сибирское соглашение, 2002. – 364 с.
35. Оболенцева Л.В. Кон'юнктурні дослідження галузевого ринку: підручник / Л.В. Оболенцева. - Х.: ХНАМГ, 2010. - 249 с.
36. Організація Об'єднаних Націй в Україні. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://un.org.ua>
37. Основні економічні показники виробництва продукції сільського господарства в сільськогосподарських підприємствах за 2015 рік. Головне управління статистики у Тернопільській області. Відповідальна за випуск В. І. Савчук. - Тернопіль – 2016. 49 с.

38. Осташко Т.О. Перспективи та ризики у торгівлі сільськогосподарськими товарами з країнами єдиного економічного простору / Т.О. Осташко // Економіка і прогнозування. – К., 2012. – С. 132–142.

39. Осташко Т.О. Ринки сільськогосподарських товарів під впливом очікуваних змін торговельних режимів / Т.О. Осташко // Економіка і прогнозування. – К., 2013. – С. 105–115.

40. Осташко Т.О. Ринкова трансформація аграрного сектора / Т.О. Осташко – К.: Фенікс, 2004. – 280 с.

41. Павленчик А.О. Формування та функціонування ринку сільськогосподарської продукції. Автореферат на здобуття ступеня к.е.н. Спеціальність 08.00.04. – економіка та управління підприємствами (за видами економічної діяльності). – Львів, 2008. – 20 с. 11.

42. Політична економія. Навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів/За ред. В.О. Рибалкіна, В.Г. Бодрова. – К., Академвидав, 2004. – 627 с.

43. Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Державної цільової програми розвитку українського села на період до 2015 року» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1158-2007-%D0%BF>.

44. Проблемы конкурентоспособности агропродовольственного комплекса РФ и факторы её повышения. Сб. науч. тр. ВИАПИ им. А. А. Никонова. – М. : ВИАПИ им. А. А. Никонова, 2008. Вып. 21. – 384 с.

45. Румянцева С.Ю. Эволюция понятия и методологии анализа экономической конъюнктуры / С.Ю. Румянцева // Вестник СпбГУ, 2004. - Сер. 5. Вып. 4. - С. 22-34.

46. Савенко А.Є., Коваль С.П. Дослідження ринкової кон'юнктури важливий фактор фінансової стабілізації [Текст] / А.Є. Савенко, С.П. Коваль // Науко! вий вісник Академії муніципального управління, серія "Економіка". Збірник наукових праць. 2009. Випуск 6. С. 1926.

47. Скопина И.В. Маркетинговый анализ на основе экономико-математических методов: в 7 частях. 4.1. Потребительский рынок, конъюнктура, модели. Учебное пособие / И.В. Скопина, А.Ф. Рогачев. – Киров: Издво ВятГУ, 2003. – 180 с.

48. Статистичний бюлетень. Основні економічні показники виробництва продукції сільського господарства в сільськогосподарських підприємствах за 2015 рік: Відповідальна за випуск Савчук В.І. – Тернопіль: – 2016. – 49 с.

49. Статистичний довідник: Сільськогосподарські товаровиробники Тернопільської області станом на 1 листопада 2016 року. Відповідальна за випуск В. І. Савчук. Електронний ресурс. Режим доступу: http://www.te.ukrstat.gov.ua/files/Bul/slrg_d1_2016.pdf

50. Статистичний збірник сільське господарство Тернопільської області за 2015 рік. Головне управління статистики у Тернопільській області. За редакцією Грищук Т. М. – Тернопіль, 2016 р. – 221 с.

51. Трещов М.М. Розвиток інфраструктури аграрного ринку в регуляторному середовищі держави як один з основних шляхів підвищення конкурентоспроможності аграрних підприємств // Економічний простір. – 2007. – № 24. – С. 73-82

52. Указ Президента України “Про заходи щодо забезпечення формування та функціонування аграрного ринку” // Урядовий кур’єр. – 2000. – 8 червня. – № 130.

53. Указ Президента України “Про заходи щодо прискорення розвитку аграрного ринку” // Урядовий кур’єр. – 2002. – 8 серпня. – № 694.

54. Указ Президента України “Про заходи щодо реформування аграрних відносин” // Урядовий кур’єр. 1995. – 18 січня. – № 63.

55. Указ Президента України “Про заходи щодо розвитку продовольчого ринку та сприяння експорту сільськогосподарської продукції і продовольчих товарів” // Урядовий кур’єр. – 2001. – 7 серпня. – № 601.

56. Указ Президента України “Про невідкладні заходи щодо прискорення формування аграрного сектора економіки” // Урядовий кур’єр. – 1999. – 8 грудня. – № 230.

57. Указ Президента України “Про особливості застосування тарифних обмежень імпорту сільськогосподарських товарів відповідно до норм і принципів системи ГАТТ/СОТ” від 13 травня 1997 р.

58. Фененко П.О. Генезис та еволюція державного регулювання зовнішньої торгівлі сільськогосподарською продукцією в Україні / П.О. Фененко // Формування ринкових відносин в Україні ; Науково-дослідний економічний ін-т Міністерства економіки та з питань європейської інтеграції України. – К., 2012. – С. 157–163.

59. Формування та функціонування ринку агропромислової продукції (практичний посібник) / За ред. П.Т. Саблука – К. : ІАЕ УААН, 2000 – 555с.

60. Цікаві факти і цифри щодо торгівлі між ЄС і країнами – учасницями Східного партнерства [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://eeas.europa.eu/delegations/ukraine/press_corner/all_news/news/2015/2015_05_28_2_uk.htm.

61. Экономическая энциклопедия [Текст] / под ред. Л. И. Абалкина. - М.: Экономика, 1999. - 1055 с.

62. Якубовський С.О., Козак Ю.Г., Савчук О.В. та ін. Транснаціональні корпорації: особливості інвестиційної діяльності: Навч. посібник / За ред. С.О. Якубовського, Ю.Г. Козака, О.В. Савчука – К.: Центр навчальної літератури, 2006. – 488 с.

63. Food and Agricultural Organization of the United Nation [Електронний ресурс] / FAOSTAT 2011. – Режим доступу : <http://faostat3.fao.org/faostat-gateway/go/to/download/T/TP/E>.

64. World trade developments [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.wto.org/statistics.